

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

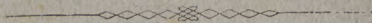
1076

BEKNOPTE
Nederlandsche Spraakkunst,

DOOR

P. KAT Pzn.,

Leeraar aan de H. B. School te Zutphen.

ZUTPHEN,
W. J. THIEME & Cie.

F 29

1076
F. 29

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

1 219 976 1

1076
P. 29.

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

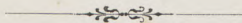
1 219 976 1

BEKNOPTE
Nederlandsche Spraakkunst,

DOOR

P. KAT Pzn.,

Leeraar aan de H. B. School te Zutphen.

ZUTPHEN,
W. J. THIEME & Cie.
1895.

1076. J. 29

MAATSCH.
NEDERL. LETTERK.
LEIDEN.

De opmerking, mij herhaalde malen gemaakt, dat mijn Nederlandsche Spraakkunst vooral voor leerlingen van de lagere klassen der Gymnasia en H. B. Scholen te uitvoerig en te moeilijk is, heeft mij doen besluiten tot de samenstelling dezer **Beknopte Nederlandsche Spraakkunst**, eigenlijk een uitbreiding van mijn Kleine Spraakkunst. Evenals in dit boekje heb ik ook hier de stof in drie deelen verdeeld. In de eerste afdeeling wordt de volzin behandeld, dan volgen de rededeelen, en daarna wordt een beknopt overzicht gegeven van de spelling. Een afzonderlijke afdeeling over de woordvorming achtte ik om verschillende redenen voor dit boekje niet geschikt. Enkele eenvoudige opmerkingen daaromtrent zijn in de tweede afdeeling ten beste gegeven. 't Is mijn streven geweest, weg te laten, wat gemist kon worden, en in eenvoudige termen de voor jonge leerlingen altijd droge en weinig aantrekkelijke stof te bespreken.

Ik weet wel, dat er onder mijn collega's reeds velen zijn, die met zekeren weezin een boekje zullen zien verschijnen, waarin op nieuw die moeilijke regels over verbuiging, vervoeging, spelling enz. als zooveel wetten den leerling worden

voorgehouden; regels in zoo menig opzicht in lijnrechte weerspraak met de levende taal. Ik maak dien collega's daarvan geen verwijt; wat meer zegt, ik schaar mij geheel aan hun zijde, en zou gaarne wenschen, dat we spoedig dat „hoog”, dat ideaal bereikten, „waar eenvouds godsspraak in haar stillen tempel woont” (1). Zoolang echter geen nieuwe weg is aangelegd en voor 't verkeer geopend, zal niemand het mij redelijkerwijze kunnen ten kwade duiden, dat ik met mijn leerlingen nog 't oude pad betreed, en dit voor hun voet zooveel mogelijk tracht te effenen. Aangenaam zal 't mij bovendien zijn, als ook anderen van dezen nederigen arbeid eenig nut kunnen trekken.

Zutphen, April '95.

K.

1) Staring.

EERSTE AFDEELING.

DE VOLZIN.

DE ENKELVOUDIGE ZIN.

1. Een volzin of zin drukt eene gedachte uit: *Kom! Haast u! De trein vertrekt. Gij wordt geroepen.*

2. De hoofdbestanddeelen van eenen zin zijn **onderwerp** (subject) en **gezegde** (praedicaat).

3. Het onderwerp is:

a. de persoon of de zaak, die eene werking verricht: *De klerk schrijft. De zeeman is vertrokken. De zon heeft geschenen.*

Deze zinnen noemt men bedrijvende zinnen.

b. de persoon of de zaak, die eene werking ondergaat: *Gij wordt geroepen. De brief is geschreven (geworden).*

Deze zinnen noemt men lijdende zinnen.

4. Het onderwerp kan uitgedrukt worden door een zelfstandig naamwoord of een voornaamwoord, zooals in bovenstaande zinnen; of door eene onbepaalde wijs: *Arbeiden is plicht. Liegen is zonde.*

5. In zinnen, die een bevel of verlangen uitdrukken, wordt het onderwerp verzwegen: *Ga naar school! Doet uwen plicht, vrienden!* 't Onderwerp *gij* is hier weggelaten, omdat de bedoelde persoon bekend is.

6. Het gezegde is dat deel van den zin, waardoor van eenen persoon of eene zaak iets gezegd wordt. Het wordt altijd uitgedrukt door een vervoegd werkwoord: *Deze uitkomst verwachtte ik. Uw broeder had gezwommen. Gij wordt geroepen.*

Het werkwoord, dat als gezegde dienst doet, noemt men **werkwoordelijk gezegde**.

7. Soms bestaat het gezegde uit een werkwoord en een naamwoord. Dit naamwoord kan zijn: een zelfstandig

naamwoord, een bijvoeglijk naamwoord of een voornaamwoord.

Omdat dit deel van 't gezegde een naamwoord is, noemt men het **naamwoordelijk gezegde**.

8. Het naamwoordelijk gezegde duidt, verbonden met het werkwoordelijk gezegde, eene hoedanigheid of eenen toestand aan van 't onderwerp.

Een zelfstandig naamwoord is naamwoordelijk gezegde van 't onderwerp in den zin: *Uw broeder is mijn vriend*. Hier is *mijn vriend* dezelfde persoon als het onderwerp en noemt van dat onderwerp tevens eene hoedanigheid. Daarom staat *vriend* in denzelfden naamval als 't onderwerp *broeder*, dus in den eersten naamval.

In de zinnen: *Die man wordt een geleerde genoemd. Zijn neef wordt aangesteld als eerste opzichter. Wilt gij soldaat worden?* zijn *geleerde*, *opzichter* en *soldaat* 't naamwoordelijk gezegde van 't onderwerp.

De onbepaalde wijs van 't werkwoord komt in betekenis veel met het zelfstandig naamwoord overeen. Daarom kan ook de onbepaalde wijs naamwoordelijk gezegde van 't onderwerp zijn: *Dat is werken*.

9. Een bijvoeglijk naamwoord is naamwoordelijk gezegde van 't onderwerp in den zin: *De aarde is rond*. 't Bijvoeglijk naamwoord *rond* noemt eene hoedanigheid van het onderwerp *de aarde*.

Ook in de zinnen: *Het weêr is bestendig. De eik is oud. Dat geneesmiddel wordt heilzaam geacht* zijn de bijvoeglijke naamwoorden *bestendig*, *oud* en *heilzaam* 't naamwoordelijk gezegde van 't onderwerp.

Daar het deelwoord eigenlijk ook een bijvoeglijk naamwoord is, kan dit soms ook naamwoordelijk gezegde van 't onderwerp zijn: *Hij lag schreiende op de stoep*.

10. Een voornaamwoord is naamwoordelijk gezegde van 't onderwerp in zinnen als: *Die man zijt gij. Gij waart het*.

11. Het naamwoordelijk gezegde duidt, verbonden met het werkwoordelijk gezegde, eene hoedanigheid of eenen toestand van 't voorwerp aan.

Een zelfstandig naamwoord is het naamwoordelijk gezegde van 't voorwerp in den zin: *Ik noem uwen broeder mijnen vriend.* 't Zelfstandig naamwoord *vriend* is hier dezelfde persoon als 't voorwerp *broeder* en duidt er tevens eene hoedanigheid van aan. Daarom staat *vriend* evenals *broeder* in den vierden naamval.

In de zinnen: *Wij noemen hem den weldoener der armen. Men scheldt dezen man eenen schijnheilige* zijn *weldoener* en *schijnheilige* 't naamwoordelijk gezegde van 't voorwerp.

Eene onbepaalde wijs is het naamwoordelijk gezegde van 't voorwerp in: *Dat noem ik werken.*

12. Een bijvoeglijk naamwoord is het naamwoordelijk gezegde van het voorwerp in den zin: *Acht gij dezen man gelukkig?* omdat *gelukkig* eene hoedanigheid noemt van 't voorwerp *man*.

In de zinnen als: „*Wij vonden hem hatelijk. Men noemt den notaris rijk* zijn *hatelijk* en *rijk* het naamwoordelijk gezegde van het voorwerp.

Een deelwoord is het naamwoordelijk gezegde van het voorwerp in den zin: *Ik vond het boek half verscheurd op tafel liggen.*

13. Een zelfstandig naamwoord kan ook het naamwoordelijk gezegde zijn van het belanghebbend voorwerp, b.v.: *Wij kunnen dien man (aan dien man) als eenen bedrieger ons vertrouwen niet schenken.* Het naamwoordelijk gezegde *bedrieger* is dan dezelfde persoon als *man* en staat ook in den derden naamval.

14. Als het zelfstandig naamwoord het naamwoordelijk gezegde is van eene bepaling met een voorzetsel, zooals in den zin: *Wij kunnen over hem als bestuurder nog geen oordeel vellen*, dan staat *bestuurder* evenals de bepaling *hem* in den vierden naamval.

15. 't Woordje *als*, dat soms bij 't naamwoordelijk gezegde staat, is een verklarend voegwoord, dat denzelfden dienst doet als in den zin: *Er zijn veel meren in Friesland, als het Sneeker meer, het Bergumer meer enz.*

Het voegwoord *als* is vergelijkend in den zin: *Hij loopt als een haas*. Hier is *een haas* geen naamwoordelijk gezegde, maar het onderwerp van eenen onvolledigen zin. Volledig zou de zin zijn: *Hij loopt, (even)als een haas loopt*.

16. Buiten het onderwerp en het gezegde komen dikwijls in den zin **voorwerpen** (objecten) en **bepalingen** voor.

17. Het **lijdend voorwerp**, ook eenvoudig het voorwerp genoemd, is de persoon of de zaak, die de werking ondergaat, of uit de werking ontstaat, b.v.: *De vader bestraft den zoon. De schoenmaker maakt eene laars. Mijn broeder kleedt zich*.

Alleen in bedrijvende zinnen kan een voorwerp voorkomen. Als men bovenstaande zinnen lijdend maakt, b.v.: *De zoon wordt door den vader gestraft. Door den schoenmaker wordt eene laars gemaakt*, dan wordt het voorwerp van den bedrijvenden zin veranderd in het onderwerp van den lijdenden zin, en het onderwerp van den bedrijvenden zin wordt eene bepaling met het voorzetsel *door*.

Zinnen met een wederkeerig werkwoord als gezegde kunnen niet lijdend gemaakt worden.

18. Het **belanghebbend voorwerp** duidt den persoon aan, die belang heeft bij de werking of den toestand, door het gezegde uitgedrukt, b.v.: *Gij geeft den bedelaar eene aalmoes. Ik heb mijnen broeder eenen brief geschreven. Zijn ongeluk heeft ons leed gedaan*.

Het belanghebbend voorwerp staat in den derden naamval of wordt voorafgegaan door *aan* of *voor*, zooals in de zinnen: *Ik heb het aan uwen vader gezegd. De zaak was voor ons niet aangenaam*.

19. Het **oorzakelijk voorwerp** wijst eenen persoon of eene zaak aan, die de oorzaak of aanleiding is van eene werking of toestand.

Dit oorzakelijk voorwerp komt voor:

a. bij enkele werkwoorden en stond vroeger in den tweeden naamval: *Gij gedenkt mijner ellende. Hij ontfermt zich onzer*.

Mijne ellende is de oorzaak van het *gedenken*; eveneens zijn *wij (onzer)* de oorzaak van het *ontfermen*.

De tweede-naamvalsform wordt thans niet meer gebruikt. Wij zeggen: *Hij ontfermt zich over ons* enz.

b. bij sommige bijvoeglijke naamwoorden: *Ik ben het wachten moe. Zij waren hun lot getroost.* De woorden *wachten* en *lot* stonden vroeger ook in den tweeden naamval.

c. bij werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, en dan door een voorzetsel voorafgegaan: *Zij verlangen naar den afloop. Wij waren onbewust van het gevaar.* De voorzetsels zijn dan meestal in figuurlijke beteekenis gebruikt.

20. De **bepalingen** in den zin heeten **bijvoeglijke** (attributieve) of **bijwoordelijke** (adverbiale) bepalingen.

Bijvoeglijke bepalingen noemen eene bijzonderheid van eenen persoon of eene zaak, dus van eene zelfstandigheid, b.v.: *Er waait een gure wind. Dit boek is oud. Hendriks vader is vertrokken. Ik bedoel het huis van den burgemeester. Ik zag gisteren vier ooievaars.*

Zooals men uit deze zinnen ziet, kan de bijvoeglijke bepaling zijn: een bijvoeglijk naamwoord, een zelfstandig naamwoord in den tweeden naamval, of voorafgegaan door een voorzetsel, een voornaamwoord, een telwoord enz.

21. Soms wordt bij een reeds genoemd naamwoord ter verduidelijking een tweede naam genoemd: *Karel, de tuinman, is ziek. Ik bedoel uwen zoon, den dokter.* Zulk een tweede naam heet bijstelling (appositie) en staat altijd in denzelfden naamval als het bepaalde woord.

De bijstelling behoort ook tot de bijvoeglijke bepalingen.

22. Bijwoordelijke bepalingen vermelden eene bijzonderheid van eene werking of eenen toestand. De meeste bijwoordelijke bepalingen behooren bij het werkwoordelijk gezegde.

De voornaamste bijwoordelijke bepalingen zijn:

van hoedanigheid: *Hij loopt langzaam. Hoe gaat het met hem?*

van tijd: *Gisteren heb ik hem bezocht. Toen ging hij op reis.*

van plaats: *Zij blijven hier. Woont gij in de stad?*

van oorzaak: *Van schrik ging hij op de vlucht.*

van reden: *Om zijne weerspanningheid werd hij weggejaagd.*

van doel: *Hij werkt om zijn brood.*

van middel: *Met eenen stok bracht hij hem die wonde toe.*

van hoeveelheid: *De tafel is twee meter lang.*

van graad: *Gij zijt bijzonder voorzichtig, enz.*

Uit de beide laatste zinnen blijkt, dat de bijwoordelijke bepalingen ook bij een bijvoeglijk naamwoord kunnen behooren.

23. Een volzin, waarin slechts ééne gedachte wordt uitgedrukt, heet **enkelvoudige zin**. Zulk een zin kan wel meer dan één onderwerp of meer dan één gezegde hebben, b.v.: *De koeien en paarden loopen in de weide. Zij dansen en zingen.*

Een **samengestelde zin** bestaat uit de verbinding van twee of meer enkelvoudige zinnen.

SAMENGESTELDE ZIN.

24. Als twee of meer zinnen zóo verbonden zijn, dat de eene zin geen deel vormt van den anderen, dan heeten ze **nevengeschikt** verbonden.

Indien de eene zin echter den anderen bepaalt en er dus eigenlijk een deel van uitmaakt, dan zijn deze zinnen **ondersgeschikt** verbonden.

De nevenschikkende zinsverbinding.

25. De nevenschikkende zinsverbinding wordt aangeduid door voegwoorden of voegwoordelijke bijwoorden, b.v.: *Mijn broeder is uitgegaan, en ik ben thuisgebleven. Geef mij het boek, want ik moet mijne les leeren. Wij hadden hem verwacht, echter is hij niet gekomen.*

26. Soms wordt het verbindingswoord weggelaten: *Het moet koud zijn: de ruiten zijn met bloemen bedekt. Hij is geen huichelaar: hij is een eerlijk man.*

27. Nevengeschikte zinnen kunnen op drie wijzen verbonden zijn: aaneengeschakeld, tegengesteld en redengevend.

28. **Aaneengeschakeld** zijn de zinnen verbonden door de voegwoorden: en, noch, zoowel — als, niet alleen — maar ook, of door de voegwoordelijke bijwoorden: ook, bovendien, daarenboven, vooreerst, verder, vervolgens, deels — deels, nu eens — dan eens enz., b.v.: *De regen heeft opgehouden, en de zon gluurft weer door de wolken. Niet alleen het bosch heeft van den storm geleden, maar ook het te veld staande koren. Wij bezochten eerst den dierentuin; verder namen we een kijkje op de markt.*

De eene zin is dan eene versterking of uitbreiding van den anderen.

29. **Tegengesteld** zijn de zinnen verbonden door de voegwoorden: maar, doch, of, òf — òf, 't zij — 't zij en door de voegwoordelijke bijwoorden: integendeel, echter, evenwel, nochtans enz., b.v.: *Karel had zich veel van het uitstapje voorgesteld, maar de ziekte van zijnen broeder deed alles in duigen vallen. Gij moet uwen eigen zin doen, of den raad van uwen broeder opvolgen. Ik vertrouwde dien man volkomen; echter heeft hij mij bedrogen.*

De inhoud van den eersten zin vormt eene tegenstelling met dien van den anderen.

30. **Redengevend** zijn de zinnen verbonden door het voegwoord want of door de voegwoordelijke bijwoorden: immers, toch, hierdoor, dientengevolge, daarom, dus, bijgevolg enz., b.v.: *Neem eene parapluie mede, want het gaat regenen. Wij hebben u reeds een uur gewacht; immers gij zoudt te twee uren gekomen zijn. Het huisje werd te bouwvallig; daarom hebben wij het maar laten afbreken.*

De tweede zin bevat de oorzaak, de reden of den grond van den inhoud van den eersten.

31. Indien in beide zinnen gemeenschappelijke deelen voorkomen, bezigt men die slechts eenmaal. In plaats van te

zeggen: *Gij moet uwen eigen zin doen, of gij moet den raad van uwen broeder opvolgen*, zegt men: *Gij moet uwen eigen zin doen, of den raad van uwen broeder opvolgen*. Laatstgenoemden samengestelden volzin noemt men dan eenen *samengetrokken volzin*.

Andere samengetrokken volzinnen zijn: *De handelaar was vroegtijdig genoeg vertrokken, maar had ongelukkig zijne koffer vergeten. Zijn oom is zeer rijk, zijn vader arm*.

De onderschikkende zinsverbinding.

32. De ondergeschikte zinnen verdeelt men in:

1. onderwerpszinnen,
2. gezegde zinnen,
3. voorwerpszinnen,
4. bijvoeglijke zinnen en
5. bijwoordelijke zinnen.

33. **Onderwerpszinnen.** Een onderwerpszin vormt het onderwerp van eenen hoofdzin. Veelal worden de onderwerpszinnen door het voegwoord *dat* aan den hoofdzin verbonden: *Het is noodig, dat de dokter gehaald wordt. Het schijnt, dat gij het vergeten zijt*. Soms ook door 't voegwoord *of*, als de inhoud van zin twijfelachtig is: *Het is niet zeker, of hij komt*.

't Persoonlijk voornaamwoord *het* in den hoofdzin staat eigenlijk op de plaats van het ware onderwerp, dus van den onderwerpszin. Plaats men dezen vooraan, dan valt *het* weg: *Dat de dokter gehaald wordt, is noodig*.

Andere onderwerpszinnen worden door een betrekkelijk voornaamwoord aan den hoofdzin gehecht: *Wie mij liefheeft, volg mij. Die dat gezegd heeft, is een leugenaar*; of door een vraagwoord: *Het is mij onbekend, waar hij zich ophoudt*.

Opmerking. Het woordje *of*, waarmede onderwerps- en ook voorwerpszinnen kunnen beginnen, is een onderschikkend voegwoord, dat eigenlijk eene voorwaardelijke beteekenis heeft, en *indien* beteekent.

(Met dit *of* kunnen verschillende soorten van bijwoordelijke zinnen aan den hoofdzin worden verbonden, zooals tijdelende, voorwaardelijke, toegevendende e. a.)

Het nevenschikkende voegwoord *of* is tegenstelligend (zie par. 29).

34. **Gezegdezinnen.** Deze doen den dienst van een naamwoordelijk gezegde bij 't onderwerp van den hoofdzin: *Hij is niet, wat hij schijnt. Dit gezelschap wordt weer, wat het vroeger was.*

35. **Voorwerpszinnen.** De voorwerpszinnen komen voor als het lijdend voorwerp, het belanghebbend voorwerp of het oorzakelijk voorwerp van den hoofdzin.

36. Lijdende voorwerpszinnen kunnen beginnen met de voegwoorden dat en of: *De zeeman vertelde mij, dat hij in de Golf van Biskaje schipbreuk had geleden. Weet ge ook, of de notaris ongesteld is;*

met een betrekkelijk voornaamwoord: *Gelooft gij, wat hij vertelt? Dien gij bedoelt, bedoel ik ook;*

met een vraagwoord: *Weet gij, hoe dat gebeurd is? Niemand zegt, wie de schuldige is.*

De lijdende voorwerpszin kan ook den vorm hebben van eenen hoofdzin: *De bestolene riep: Houdt den dief.*

Soms staat in den hoofdzin het persoonlijk voornaamwoord *het* op de plaats van het eigenlijke voorwerp: *Ik heb het u reeds gezegd, dat hij u misleidt.*

37. Belanghebbende voorwerpszinnen beginnen met een betrekkelijk voornaamwoord: *Wien gij uw vrouwen onthoudt, schenk ik ook het mijne niet. Vertel dit vrij aan wien gij wilt.*

38. Oorzakelijke voorwerpszinnen beginnen met het voegwoord dat: *Wij verheugen er ons over, dat hij hersteld is;*

of met een betrekkelijk voornaamwoord: *Denk er eens over na, wat ik u voorgesteld heb;*

of met een vraagwoord: *Wij verwonderen er ons over, hoe hij dit durft vragen.*

39. Onderwerps- en voorwerpszinnen kunnen in beknopte vorm voorkomen: *Het is mij niet mogelijk, u te vergezellen (dat ik u vergezel). Ik hoop u morgen te kunnen*

bezoeken (dat ik u morgen kan bezoeken). Zij wisten niet, hoe te moeten handelen (hoe zij moesten handelen).

40. **Bijvoeglijke zinnen.** Deze zinnen vermelden eene hoedanigheid of eenen toestand van eenen persoon of eene zaak. Zij doen den dienst van bijvoeglijke bepalingen en bepalen een zelfstandig naamwoord of voornaamwoord in den hoofdzin. Zegt men: *Het huis, dat naast de kerk staat, wordt bewoond door den notaris*, dan dient de bijvoeglijke zin *dat naast de kerk staat* tot bepaling van het voorafgenoemde *huis*.

41. Meestal begint een bijvoeglijke zin met een betrekkelijk voornaamwoord: *De man, wien ik mijn vertrouwen had geschonken, heeft daarvan misbruik gemaakt*;

of met een voornaamwoordelijk bijwoord (waarvan, waardoor, waarmede, waaruit): *Het boek, waarvan gij spreekt, heb ik onlangs gelezen*.

Soms verbinden voegwoorden (dat, toen, als, waar, wanneer) eenen bijvoeglijken zin aan den hoofdzin: *Ik herinner mij den dag nog, dat (toen) wij elkander voor de eerste maal ontmoetten. Het boek ligt op de plaats, waar het gisteren ook lag*.

42. In enkele gevallen kan een bijvoeglijke zin den geheelen inhoud van eenen vorigen zin bepalen: *Uw vriend beweerde, dat zijn neef geslaagd was, 't geen (wat) ik niet geloofde*.

In dit geval is het verbindingswoord het *geen* of *wat*.

43. Beknopte bijvoeglijke zinnen zijn: *De oude man, van alles beroofd (die van alles beroofd was), moest gaan bedelen. Op het dorpsplein staat een eik, van hoogen ouderdom (die van hoogen ouderdom is)*.

44. **Bijwoordelijke zinnen** bepalen een werkwoordelijk gezegde, een bijvoeglijk naamwoord of bijwoord, in den hoofdzin genoemd. Ze zijn tijdbepalende, plaatsbepalende, redengevende, doelaanwijzende, voorwaardelijke, toegevende, vergelijkende, verhoudings-, beperkende en gevolgaanduidende bijwoordelijke zinnen.

Meestal worden ze door onderschikkende voegwoorden aan andere zinnen verbonden.

45. Tijdbepalende zinnen doen den dienst van eene bijwoordelijke bepaling van tijd: *Toen hij zijnen broeder weêrzag, weende hij van blijdschap. Zoodra de veldheer de tijding had ontvangen, trok hij den vijand tegemoet.*

Deze zinnen beginnen met de voegwoorden: *toen, als, nu, terwijl, wanneer, zoodra, zooras, nadat, voor(dat), eer(dat), sinds(dat), sedert(dat)* enz.

Een voorbeeld van eenen beknopten vorm van eenen tijdbepalenden zin is: *Na zijne zaken afgedaan te hebben, ging de koopman op reis.*

46. Plaatsbepalende zinnen komen overeen met de bijwoordelijke bepalingen van plaats: *Hij ging, waarheen zijn plicht hem riep. Waar thans dat plein is, stond vroeger eene kerk.*

Ze beginnen met de onderschikkende voegwoorden: *waar, wanneer, waarheen, totwaar* enz.

Men lette er echter op, dat in den zin: *Dit is het huis, waar ik woon* de afhankelijke zin *waar ik woon* een bijvoeglijke zin is, ter bepaling van huis.

En in den zin: *Weet gij, waar ik woon?* is de afhankelijke zin een voorwerpszin bij 't gezegde *weten*.

47. Redengevende zinnen doen den dienst van eene bijwoordelijke bepaling van oorzaak, reden of grond: *a. Doordat hij ziek is, kan hij niet meêgaan. b. Gij moet hem helpen, omdat gij het hem beloofd hebt. c. Daar hij tweemaal zijn woord heeft geschonden, vertrouw ik hem niet meer.*

De redengevende zinnen van oorzaak beginnen met de onderschikkende voegwoorden: *doordat, doordien*; van reden met: *omdat, dewijl, uithoofde* (vermits en overmits zijn verouderd); van grond met: *daar, naardien, nu, aangezien*, (nademaal is verouderd).

Een voorbeeld van eenen beknopten vorm van eenen redengevenden zin is: *Ongelooflijk lichtzinnig zijnde, waagde hij zich op het zwakke ijs.*

48. Doelaanwijzende zinnen geven het doel te kennen van de werking, in den hoofdzin genoemd: *Ik zal*

mij duidelijker uitdrukken, opdat ieder mij begrijpe. Wij hebben het u gezegd, opdat (ten einde) gij het niet vergeten zult.

Deze zinnen beginnen met opdat, (dat), ten einde.

Een voorbeeld van eenen beknopten vorm van eenen doelaanwijzenden zin is: *Hij leert, om wijzer te worden (opdat hij wijzer worde).*

49. Voorwaardelijke zinnen bevatten eene voorwaarde of eene onderstelling: *Indien ge wat aanstapt, kunt ge den trein nog halen. Als hij eerst morgen in de stad komt, komt hij te laat.*

Ze beginnen met de onderschikkende voegwoorden: als, wanneer, indien (bijaldien, dat verouderd is), mits, zoo, ingeval, tenzij, tenware enz.

't Voegwoord tenzij beteekent het en (niet) zij = indien het niet zij. Tenware beteekent het en (niet) ware = indien het niet ware.

De voorwaardelijke zinnen kunnen den vorm hebben van eenen vragenden of gebiedenden zin: *Stapt ge wat aan, dan kunt ge den trein nog halen. Druk op het plaatje, en de bel luidt.*

Een voorbeeld van eenen beknopten vorm van eenen voorwaardelijken zin is: *Eens op zijne dreef zijnde (als hij eens op op zijne dreef is), is hij een onderhoudend verteller.*

50. Toegeevende zinnen geven eene gedachte toe, hoewel die in strijd schijnt te zijn met den inhoud van den hoofdzin: *Ofschoon hij arm is, toch is hij opgeruimd en tevreden. Al doet hij ook zijn best, hij maakt geen vorderingen.*

Ze beginnen met de onderschikkende voegwoorden: of, ofschoon, schoon, hoewel, alhoewel, hoezeer, niettegenstaande dat enz. en met het bijwoord al.

Soms beginnen ze met een vragend voornaamwoord, dat in dit geval de beteekenis van een onbepaald voornaamwoord verkrijgt, omdat het eenen onbepaalden persoon of zaak aanwijst: *Wie het ook moge zeggen, ik geloof het niet. Wat er ook gebeure, ik blijf bij mijn voornemen.*

Ook beginnen ze met een vragend bijwoord: *Hoe arm hij ook zij, hij is tevreden. Waarheen gij ook gaat, gij bereikt uw doel niet.*

51. Vergelijkende zinnen bevatten eene vergelijking met den inhoud van eenen anderen zin.

Ze wijzen werkelijke overeenkomst aan: *De edelmoedige vrouw zorgde voor de weezen, evenals eene moeder voor hare kinderen;*

schijnbare overeenkomst: *Hij handelt, alsof hij hier heer en gebieder ware;*

ongelijkheid: *De zaak is anders uitgevallen, dan gij verwacht hadt.*

Soms dienen de vergelijkende zinnen om den graad of de mate van eene hoedanigheid aan te geven: *Niemand was blijder, dan zijn broeder (blij was). Geen vader was gelukkiger of rijker, dan Jan Jansz.*

Zinnen, die werkelijke overeenkomst aanduiden, beginnen met de voegwoorden: gelijk, als, evenals, zooals;

die schijnbare overeenkomst te kennen geven, met alsof, als, of;

die ongelijkheid aanduiden, met dan.

52. Verhoudingszinnen noemen eene werking of hoedanigheid, die in dezelfde mate toe- of afneemt als de werking of hoedanigheid, in den hoofdzin uitgedrukt: *Hoe ouder hij wordt, des te werkzamer is hij. Naarmate zijn rijkdom toeneemt, schijnt die man gieriger te worden.*

Ze beginnen met de voegwoorden: hoe- des te, hoe, naar mate (dat), naar gelang (dat), naar (dat).

53. Beperkende zinnen duiden aan, in hoeverre de inhoud van den hoofdzin werkelijkheid is: *Voor zoover ik dien man ken, is hij een achtenswaardig mensch. Het boek ziet er goed uit, behalve dat er een blad aan ontbreekt.*

Ze beginnen met de onderschikkende voegwoorden: voor zoover (als), voor zooveel (als), in zooverre (als), behalve dat, uitgezonderd dat, zonder dat.

54. Gevolgaanduidende zinnen noemen een gevolg, een besluit, eene gevolgtrekking. De hoofdzin vermeldt dan de oorzaak, de reden, den grond eener handeling: *a. Hij is ziek, zoodat hij niet kan meegaan.*

- b. *Gij hebt het hem beloofd, weshalve gij hem moet helpen.*
 c. *Hij heeft tweemaal zijn woord geschonden, waarom ik hem niet meer vertrouw.*

(Vergelijk par. 47).

Genoemde gevolgaanduidende zinnen beginnen met de onderschikkende voegwoorden: *zoodat, vandaar dat, waarom, weshalve.*

Deze zinnen kunnen ook dienen als bepaling van hoedanigheid en van graad: *Zij werken, dat ze hijgen. Het vriest, dat het kraakt. Wij vonden zijne beloften te onbepaald, dan dat wij er ons op zouden kunnen verlaten.*

Ze beginnen in dit geval met *zoodat, dat, dan dat.* Een voorbeeld van eenen beknopten gevolgaanduidenden zin is: *Er heerscht hier een rumoer om zijne zinnen te verliezen (zoodat men zijne zinnen zou verliezen).*

T W E E D E A F D E E L I N G .

R E D E D E E L E N .

55. Naar den dienst, dien de woorden in den zin doen en naar hunne beteekenis worden ze verdeeld in tien soorten of rededeelen: 't zelfstandig naamwoord (substantief), 't lidwoord (artikel), 't voornaamwoord (pronomen), 't bijvoeglijk naamwoord (adjectief), het telwoord (numeraal), 't werkwoord (verbum), 't bijwoord (adverbium), 't voorzetsel (praepositie), 't voegwoord (conjunctie), het tusschenwerpsel (interjectie)

' t Z E L F S T A N D I G N A A M W O O R D .

56. Zelfstandige naamwoorden zijn de namen van datgene, wat zelfstandig bestaat, of als zelfstandig bestaande gedacht wordt.

Tot de eerste soort behooren de namen van personen, dieren, zaken (concrete substantieven): *Karel*, *leeuw*, *tafel*,

Tot de tweede soort behooren de namen van hoedanigheden, toestanden, werkingen (abstracte substantieven): *jeugd*, *armoede*, *komst*.

De concrete substantieven kan men verdeelen in: eigenamen en soortnamen.

Eigenamen onderscheiden sommige zelfstandigheden van alle andere van dezelfde soort: *Karel*, *Mont-Blanc*, *Berlijn*.

De soortnamen kunnen zijn:

voorwerpsnamen: *boek*, *bank*;

verzamelnamen (collectieven): *bosch*, *leger*;

stofnamen: *meel*, *zand*, *water*.

G e s l a c h t .

57. De zelfstandige naamwoorden behooren tot het mannelijk, vrouwelijk en onzijdig geslacht.

Een onzijdig zelfstandig naamwoord herkent men ge-

makkelijk aan het in 't enkelvoud voorafgaande onzijdige lidwoord *het*.

58. **Mannelijk** zijn naar de beteekenis:

a. de namen van mannelijke personen, wezens, die men zich mannelijk voorstelt, en mannelijke dieren: *Hendrik, smid, engel, stier*.

b. de namen van groote en sterke dieren: *leeuw, olifant* (hoewel *giraffe, slang* vrouwelijk zijn).

c. de namen van bergen: *Mont-Blanc, Harz*.

d. de namen van boomen, uitgezonderd *linde* en *tamarinde*.

e. de namen van maanden en jaargetijden: *Juni, winter*.

Lente is vrouwelijk.

f. de namen van munten: *rijksdaalder, gulden*.

g. de namen van steenen (wanneer men ze als voorwerpsnamen gebruikt): *een diamant, een smaragd*.

59. **Mannelijk** zijn naar den vorm:

a. de woorden op *aard, erd* en *aar*: *standaard, mosterd, lessenaar*.

b. de woorden op *lm, rm, em, sem*: *halm, arm, adem, balsem. Palm* (in de beteekenis van *kruid, handpalm, lengtemaat*) en *uniform* zijn vrouwelijk.

c. de namen op *el* van werktuigen, mits deze namen van werkwoorden zijn afgeleid: *sleutel, beitel, teugel. Griffel* en *schoffel* zijn vrouwelijk.

d. de woorden op *dom*, die eenen toestand aanduiden: *ouderdom, rijkdom, wasdom*.

Beteekenen de woorden op *dom* een gebied of eene verzameling, dan zijn ze onzijdig: *hertogdom, bisdom, menschdom*.

e. de stammen van werkwoorden, als ze eene werking te kennen geven: *brand, sprong, greep, val*.

f. de voorwerpsnamen op *ing* en *ling*: *haring, paling, kraling, teerling*. De stofnaam *honing* is ook mannelijk.

60. **Vrouwelijk** zijn naar de beteekenis:

a. de namen van vrouwelijke personen en dieren: *Johanna, naaister, berin*.

b. veel namen van bloemen en vruchten: *roos, lelie, peer, abrikoos*.

Vruchtennamen op *el*, *er*, *oen*, *ling* zijn meestal mannelijk: *appel*, *aker*, *meloen*, *pippeling*.

c. de namen van schepen, die niet op *er* eindigen: *tjalk*, *aak*, *schuit*, *boot*.

d. de eigennamen van schepen: *de Bromo*, *de De Ruijter*.

e. de namen van letters en cijfers: *eene Latijnsche L*, *eene Arabische 3*.

f. de namen van veel muziekinstrumenten: *piano*, *harmonica*, *lier*, *harp*. Mannelijk zijn: *horen*, *triangel*, *doedelzak*..

61. **Vrouwelijk** zijn naar den vorm:

a. de woorden op *st*, van werkwoorden afgeleid: *gunst*, *winst*, *kunst*. *Dienst* en *last* zijn mannelijk.

b. de woorden op *ing*, van werkwoorden afgeleid: *woning*, *bedoeling*.

c. de woorden op *age*, *nis*, *heid*, *teit*, *iek* en *ij*: *plantage*, *beeltenis*, *goedheid*, *majesteit*, *muziek*, *batterij*.

d. de woorden, die op eene toonlooze *e* eindigen, of vroeger daarop eindigden: *armoede*, *schande*, *woede*, *hulp(e)*, *lamp(e)*. *Vrede* is mannelijk.

e. de woorden op *schap*, die eenen toestand of eene verzameling beteekenen: *blijdschap*, *vriendschap*, *priesterschap*, *ridderschap*.

f. de stammen van werkwoorden, die een voorwerp te kennen geven: *val* (*muizenval*), *greep* (*handvat*, *mestvork*), *gang* (*van een huis*).

62. Zelfstandige naamwoorden, die zoowel mannelijke als vrouwelijke personen kunnen aanduiden, heeten *gemeenslachtig*: *echtgenoot*, *vreemdeling*, *getuige*, *lidmaat*, *gids*. Ter onderscheiding voegt men er soms eene *e* aan toe, als men 't vrouwelijke geslacht wil aanduiden: *echtgenootte*, *vreemdelinge*.

63. Sommige voorwerpsnamen van 't mannelijk geslacht worden vrouwelijk, wanneer ze als stofnamen gebruikt worden: *Al deze visch heeft hij in een paar uur gevangen. Men heeft deze turf in de Drentsche venen gegraven.*

Hij ving dezen grooten visch in de rivier. De steen had de grootte van eenen turf.

64. Samengestelde woorden hebben 't geslacht van 't laatste lid der samenstelling als het woord eene soort aanduidt van datgene, wat door 't laatste lid der samenstelling wordt uitgedrukt: *huisdeur* is vrouwelijk, omdat *deur* vrl. is; *kantoorstoel* is mannelijk, omdat *stoel* mnl. is.

De onzijdige woorden *kerkhof* en *tijdstip* maken eene uitzondering op dezen regel.

65. Hier volgen eenige woorden, die in verschillende betekenissen van verschillend geslacht zijn:

- beet*, M. van bijten; V. beetwortel;
bles, M. = paard; V. = witte vlek;
buil, M. = buidel (zak); V. = zweer;
buis, M. = haringbuis of pijp; V. = kleedingstuk;
dam, M. = waterkeering; V. in het damspel;
das, M. = dier; V. = kleedingstuk;
els, M. = boom; V. = priem;
fortuin, V. = geluksgodin; O. = vermogen;
greep, M. = de daad van grijpen; V. = handvat, handvol, mestvork;
gang, M. = het gaan van een mensch of dier; V. = (van een huis).
hak, M. = houw; V. = houweel, hiel;
helm, M. = hoofddeksel; V. = plant;
hof, M. = tuin; V. = vorstelijk verblijf;
hoop, M. = stapel; V. = verwachting;
kamp, M. = stuk land, strijd; O. = legerplaats;
kant, M. = rand; V. = stof;
kiel, M. = kleedingstuk; V. = 't onderste deel van een schip;
koppel, M. = band; O. = paar;
maal, V. = keer, reiszak; O. = maaltijd, soms ook: keer;
muil, M. = bek; V. = schoeisel;
palet, V. = bij 't kaatsen; O. = van eenen schilder;
patroon, M. = meester of beschermheer; V. = lading van 't geweer; O. = model;
pink, M. = vinger; V. = vaarttuig; M. en V. = jong rund;
post, M. = deurstijl, ambt, postbode; V. = postkantoor, posterij;

- punt*, V. = leesteeken, spits; O. = in alle andere be-
teekenissen;
- rijm*, M. = rijp; O. = in de poëzie;
- schop*, M. = stoot met den voet; V. = spade;
- schrift*, O. = het geschrevene; V. = Heilige Schrift;
- stof*, V. = kleedingstof of onderwerp; O. = van stuiven;
- streek*, M. = list; V. = landstreek; en de daad van strijken;
- teen*, M. = toon aan den voet; V. = twijgje;
- traan*, M. = oogvocht; V. = vischtraan;
- trap*, M. = schop met den voet, eene enkele trede; V. =
de geheele trap of al de treden;
- val*, M. = de daad van vallen; V. = knip;
- vorst*, M. = persoonsnaam; V. = het vriezen;
- wacht*, M. = één persoon, die de wacht houdt; V. =
het wachthouden of de gezamenlijke personen, met het
wachthouden belast;
- want*, O. = touwwerk; V. = handschoen;
- zegen*, M. = zegening; V. = vischnet;
- zucht*, M. = ademhaling; V. = ziekte, begeerte.

Verbuiging.

66. Er zijn vier naamvallen, de 1ste, 2de, 3de en 4de naamval, of: *nominatief*, *genitief*, *datief* en *accusatief*.

't Zelfstandig naamwoord blijft onveranderd in den eersten, derden en vierden naamval van 't mannelijk en onzijdig geslacht enkelvoud, en in *alle* naamvallen van 't vrouwelijk enkelvoud.

67. In den t w e e d e n naamval mannelijk enkelvoud nemen veel zelfstandige naamwoorden van 't mannelijk en onzijdig geslacht eene *s* aan (sterke verbuiging).

Ook eigennamen krijgen in den t w e e d e n naamval eene *s*: *Karels boek*, *Pieters neef*. Eindigt de eigennaam reeds op *s* of *x*, dan plaatst men daarachter in den tweeden naamval alleen eene apostrophe: *Frans' moeder*, *Marnix' gedichten*.

Zoo een vrouwelijke persoonsnaam in den t w e e d e n naamval vóór een ander woord staat als bepaling, dan neemt hij ook eene *s* aan: *moeders kind*, *tantes boek*.

68. Andere mannelijke zelfstandige naamwoorden nemen in den t w e e d e n naamval *en* aan (zwakke verbuiging) n.l.:

a. de namen van personen, die op eene *e* eindigen: *bode*, *getuige*, *bediende*.

b. de woorden: *heer*, *hertog*, *graaf*, *mensch*, *paus*, *prins*, *profeet*, *vorst* en 't onzijdige *hart*.

c. de bijvoeglijke naamwoorden, zelfstandig gebruikt: *de arme*, *de zieke*, *de blinde*.

In de spreektaal wordt de t w e e d e naamval altijd en in de schrijftaal meestal door 't voorzetsel *van* omschreven.

De oude uitgang *e* van den d e r d e n naamval, enkelvoud, komt nog in enkele uitdrukkingen voor: *bij monde*, *te velde*, *ten huize* enz.

69. In 't m e e r v o u d zijn alle naamvallen gelijk. De zelfstandige naamwoorden gaan in 't meervoud uit op *s*, *en(n)* en *eren*.

Voorbeelden van s t e r k e verbuiging:

Enkelvoud.

Mann.	Vrouw.	Onz.
Nom. <i>boom</i>	<i>bloem</i>	<i>boek</i>
Gen. <i>booms</i>	<i>bloem</i>	<i>boeks</i>
Dat. <i>boom</i>	<i>bloem</i>	<i>boek</i>
Acc. <i>boom.</i>	<i>bloem</i>	<i>boek.</i>

Meervoud.

In alle naamvallen: *boomen*, *bloemen*, *boeken*.

Voorbeelden van z w a k k e verbuiging:

Mann.	Onz.	Meervoud.
Nom. <i>vorst</i>	<i>hart</i>	in alle naamvallen:
Gen. <i>vorsten</i>	<i>harten</i>	<i>vorsten</i> , <i>harten</i> .
Dat. <i>vorst(e)</i>	<i>hart(e)</i>	
Acc. <i>vorst</i>	<i>hart</i>	

70. De Nederlandsche woorden op *a* nemen in 't meervoud eene *s* aan, met verdubbeling van de *a*: *raas*, *vlaas*, *eegaas*.

De eigennamen op *a* en verder de vreemde woorden, die

op eenen klinker uitgaan (uitgezonderd op *ie* of eene toonlooze *e*), vormen 't meervoud op 's: *de Maria's*, *de mama's*; verder: *thema's*, *schako's*, *cadeau's*, *paraplu's* (ook: *parapluies*). Daarentegen: *bougies*, *Maries*, *horloges*.

Veel woorden eindigende met *ie*, als daarop de klemtoon niet valt, vormen 't meervoud zoowel op *s* als op *en*: *traliës* en *traliën*, *provincies* en *provinciën*.

Valt op den uitgang *ie* de klemtoon wel, dan krijgen ze in 't meervoud *en*: *genieën*, *melodieën*.

71. Woorden op *ier* en *eur* nemen veelal als persoonsnamen eene *s*: *portiers*, *viziers*, *instituteurs* en als zaaknamen *en* aan: *portieren*, *vizieren*, *humeuren*.

Nederlandsche woorden op *ee* vormen 't meervoud op *en*: *reeën*, *zeeën*, *theeën*.

Nederlandsche woorden op eene toonlooze *e* nemen in 't meervoud meestal eene *n* aan: *boden*, *getuigen*, *groenten* (ook *groentes*). *Lende* heeft *lendenen*; *rede* (toespraak) heeft *reden*, maar in samenstellingen *lofredenen*, *leerredenen*; *rol-lende* heeft *rollenden*.

72. Veel samengestelde, door een bindstreepje (koppelteeken) verbonden titelnamen, nemen in 't laatste deel der samenstelling *s* aan in 't meervoud: *luitenant-kolonels*, *sergeant-majours*, *schout-bij-nachts* (hoewel ook *schouten bij nacht*). Daarentegen zoowel *kapiteins-kwartiermeesters* als *kapiteins-kwartiermeester*.

Staten-generaal en *gouverneurs-generaal* laten het laatste lid onveranderd, omdat generaal een bijvoeglijk naamwoord is en dit in onze taal geen meervoudsuitgang ontvangt.

73. Samenstellingen met *man*, die een beroep of waardigheid beteekenen, nemen in 't meervoud *lieden* of *lui*: *timmerlieden* (-*lui*), *ambachtlieden* (-*lui*), *staatslieden*.

Daarentegen: *oranjemannen*, *driemannen*.

74. Let verder op 't verschil in beteekenis tusschen: *twintig gulden* en *twintig guldens*; *zes mud haver* en *zes mudden haver*.

75. De meervoudsuitgang op *en* is in 't algemeen deftiger dan die op *s*.

In de taal van den Bijbel heet het: *de leliën des velds*, *de*

vogelen des hemels, de jongeren (discipelen) des Heeren enz.

Dikwijls is er onderscheid in beteekenis tusschen het meervoud op *s* en dat op *en*, van 't zelfde substantief:

heidens = zwervend volk (Zigeuners); *heidenen* = veelgodendienaars;

hemels = bovengedeelten van een ledekant; *hemelen* = uitspansel;

knechts = bedienden; *knechten* = slaven, krijgsvolk;

letters = teekens of klanken; *letteren* = *letterkunde*, *brief*;

middels = middellijven; *middelen* (die tot een doel leiden);

redens (in de wiskunde); *redenen* (beweegredenen);

studies (van eenen schilder); *studiën* (in de wetenschap);

tafels = huismeubelen; *tafelen* (der wet);

vaders (in de gewone beteekenis); *vaderen* = voorouders.

76. Ook is er onderscheid in beteekenis tusschen het meervoud op *en* en *eren*:

beenen = ledematen; *beenderen* = deelen van 't geraamte;

bladen (van een boek, schaar, tafels); *bladeren* (van planten);

kleeden = vloer kleeden, japonnen; *kleederen* = kleedij.

Gebruik der naamvallen.

Eerste naamval.

77. In den eersten naamval staat:

a. het onderwerp van den zin: *De tuin is verkocht. Er heerschte dien avond een storm. Wandelen is gezond.*

b. het naamwoordelijk gezegde bij 't onderwerp: *Die jongen schijnt uw vriend te zijn. Hij wordt een geleerde genoemd. Karel werd aangesteld als eerste bediende.*

c. de bijstelling (appositie) bij 't onderwerp of bij 't naamwoordelijk gezegde van 't onderwerp: *Maurits, de zoon van Willem van Oranje, overleed in 1625. Die jongen is Hendrik, de zoon van den dokter.*

d. de aangesproken persoon: *Goede vriend, doe uw best! Jongen, let op!*

Tweede naamval.

78. De tweede naamval duidt aan :

a. verwantschap of afkomst: *de zoon des timmermans, de broeder des dokters, Vondels gedichten.*

b. bezit: *de tuin der weduwe, de eigenaar der landerijen.*

c. bij een zelfstandig naamwoord, dat eene handeling noemt, eenen persoon of eene zaak, welke die handeling doet: *de ondergang der zon, de reis mijns broeders.*

d. bij een zelfstandig naamwoord, dat eene handeling noemt, eenen persoon of eene zaak, welke die handeling ondergaat: *de verkooping der huizen, de inneming der stad.*

e. het geheel, waarvan eene zekere hoeveelheid genomen is: *eene bete broods, een glas waters, enkele mijner vrienden, weinig nieuws.*

79. Tegenwoordig laat men meestal de tweede-naamvals-weg, en zegt: *een glas water, eene bete brood* enz. De zelfstandige naamwoorden, die oorspronkelijk in den tweeden naamval gebruikt werden, worden nu gerekend in den vierden te staan. Daarom zegt men: *Dat glas rooden wijn heeft den zieke verkwikt. Ik heb eene flesch zwarten inkt gekocht.*

80. In hoogerem stijl komt de tweede naamval van het persoonlijk voornaamwoord bij sommige werkwoorden voor als oorzakelijk voorwerp: *Ontferm u mijner! God heeft zich uwer erbarmd. Gedenk onzer.*

Eveneens komt in verheven stijl een tweede naamval bij veel bijvoeglijke naamwoorden: *der zake kundig, des levens zat, des doods schuldig, des wachtens moe.*

Derde naamval.

81. In den derden naamval staat het belanghebbend voorwerp, d. i. de persoon, ten wiens behoefte of ten wiens nadeel de werking geschiedt: *Wij zonden onzen vriend den brief. Mijnen broeder moet gij het ongeluk niet wijten. De dief ontsnapte zijnen geleider. Dat gedrag mishaaide zijnen ouders.*

82. Het belanghebbend voorwerp duidt ook den persoon aan, die voor- of nadeel heeft bij eenen toestand, door een bijvoeglijk naamwoord genoemd: *Uw broeder zal mij welkom zijn. Hoe smartelijk was hem dat verlies. De slaaf bleef zijnen heer getrouw.*

83. De derde naamval kan den persoon aanduiden, die eene of andere zaak, in den zin vermeld, bezit: *Het hart klopte hem in de keel* (d. i. in zijne keel). *Hij schoot den haas in den kop* (d. i. in zijnen kop).

Men noemt dezen naamval eenen derden naamval van bezit.

84. Verder staat in den derden naamval:

a. het naamwoordelijk gezegde, dat denzelfden persoon aanduidt als het belanghebbend voorwerp en daarvan tevens eene hoedanigheid noemt: *Ik heb uwen oom als mijnen weldoener mijnen dank betuigd. Gij kunt dien man, als ooggetuige vragen, hoe het gebeurd is.*

b. de bijstelling (appositie) bij het belanghebbend voorwerp: *De vreemdeling schijnt uwen buurman, den molenaar, alles te hebben verteld.*

Vierde naamval.

85. In den vierden naamval staat:

a. het lijdend voorwerp, meestal eenvoudig het voorwerp genoemd: *Ik riep uwen broeder. De tuinman velt den ouden appelboom. Karel schaamt zich over zijne dwaasheid.*

b. het naamwoordelijk gezegde, dat denzelfden persoon of dezelfde zaak aanduidt als het lijdend voorwerp en daarvan tevens eene hoedanigheid noemt: *Wij hebben uwen broeder eenen eerlijken jongen genoemd. Men schold dien deugniet eenen bedrieger. Ik eer dien man als mijnen weldoener.*

c. het naamwoord na een voorzetsel: *De hark staat tegen den appelboom, bij het bloemperk, midden in den tuin.*

d. het naamwoordelijk gezegde, dat denzelfden persoon of dezelfde zaak aanduidt, als eene bepaling met een voorzetsel:

Van uwen broeder als den oudsten leerling had de onderwijzer dit niet verwacht.

e. de bijstelling of appositie, bij een woord, dat in den vierden naamval staat: *Hendrik, den zoon van den smid, heb ik in het bosch gezien.*

86. Verder staan in den vierden naamval de bijwoordelijke bepalingen van:

plaats: *Hij stormde den tuin in.*
 tijd: *Den ganschen dag heeft het geregend.*
 maat: *Het touwtje is eenen meter lang.*
 prijs: *Dat boek kost eenen rijksdaalder.*
 gewicht: *Het vleesch weegt drie kilogram enz.*

87. In eenen zin als: *Wij hoorden het meisje zingen* is *het meisje* het voorwerp van *hoorden* en tevens het onderwerp van *zingen*, omdat het meisje *zingt*. *Zingen (zingerende)* is dus het gezegde van *het meisje*.

Men lette verder op zinnen als: *Ik zag den bliksem inslaan. Wij hebben uwen broeder hooren* (voor *gehoord*) *praten. Ik voelde mijn hart kloppen.*

88. In eenen zin als: *Wij zagen den jongen dien hond mishandelen* zijn twee voorwerpen. Als we de volgorde der woorden eenigszins veranderen, b. v.: *Wij zagen den jongen, mishandelen (mishandelende) den hond*, dan blijkt, dat *den jongen* het voorwerp is van *zagen*; *mishandelen* is 't gezegde van *jongen*, terwijl *den hond* het voorwerp is van *mishandelen*.

Behandel op dezelfde wijze zinnen als: *Ik hoorde den landbouwer zijnen knecht roepen. Wij hebben den ouden zeeman die geschiedenis hooren* (voor *gehoord*) *verhalen. Ik heb den tuinman den boom zien* (voor *gezien*) *vellen.*

89. In zinnen als: *Den arbeid aangevangen! Den moed niet opgegeven!* die de beteekenis hebben van eene gebiedende wijs (*Vangt den arbeid aan! Geeft den moed niet op!*), worden *arbeid, moed* als het voorwerp beschouwd.

Men zegt ook: *Het is den Moriaan gewasschen.*

90. Als de werkwoorden *vragen, onderwijzen, leeren, verzoeken, betalen* den naam van eenen persoon en van eene zaak tegelijk bij zich hebben, dan staat de persoonsnaam als

belanghebbend voorwerp in den derden, de zaaknaam als voorwerp in den vierden naamval: *De bedelaar vroeg ons* (derde n.v.) *eene aalmoes* (vierde n.v.). *De onderwijzer onderwees den leerling* (derde n.v.) *de geschiedenis* (vierde n.v.). *Hij leerde zijn broertje* (derde n.v.) *de cijfers* (vierde n.v.). *Zij betalen den koopman* (derde n.v.) *de rekening* (vierde n.v.).

Hebben deze werkwoorden alleen eenen persoonsnaam bij zich, of alleen eenen zaaknaam, dan wordt zoowel eerstgenoemde als laatstgenoemde als een lijdend voorwerp beschouwd en staan in den vierden naamval: *De onderwijzer onderwees den leerling* (vierde n.v.). *De onderwijzer onderwees de geschiedenis* (vierde n.v.). *Zij betalen den koopman* (vierde n.v.). *Zij betalen de rekening* (vierde n.v.).

Ook als vóór den zaaknaam een voorzetsel staat, plaatst men den persoonsnaam in den vierden naamval: *De bedelaar vroeg mij* (vierde n.v.) *om eene aalmoes*.

Vorming van zelfstandige naamwoorden.

91. Veel zelfstandige naamwoorden komen in vorm overeen met de stammen van sterke werkwoorden, b. v.:

<i>band, bende, bint, bond, bundel</i>	met de stammen van	<i>binden</i> ;
<i>drank, dronk</i>	" " "	" <i>drinken</i> ;
<i>hulp</i>	" " "	" <i>helpen</i> ;
<i>breuk, brok, gebrek</i>	" " "	" <i>breken</i> ;
<i>spraak, spreuk, sprook, gesprek</i>	" " "	" <i>spreken</i> ;
<i>wraak, wrok</i>	" " "	" <i>wreken</i>
		enz.

91. De zelfstandige naamwoorden kunnen afgeleid of samengesteld zijn.

Afleiding geschiedt door voor- of achtervoegsels.

Voorvoegsels :

aarts beteekent de voornaamste: *aartsvader, aartsbisschop, aartshertog, aartsdeugniet*.

ge beteekent *samen*. Het vormt :

a. verzamelwoorden: *gebroeders, geburen, geboomte, gebladerte*;

b. van stammen van werkwoorden zelfstandige naamwoor-

den, die eene aanhoudende werking aanduiden: *gepraat, ge-loop, geroep, gedraaf*;

c. zelfstandige naamwoorden, die 't voortbrengsel eener werking noemen: *gebraad, gebak, gebouw*.

on is ontkennend in *ondeugd, ondiens*; maar 't beteekent *slecht* in *onmensch, ondier*.

wan is ontkennend in: *wanorde, wanhoop*; 't beteekent *verkeerd* in: *wanschepsel, wanbedrijf*.

92. **Achtersvoegsels:**

aar (er) vormt mannelijke persoons- of diernamen: *leugenaar, redenaar, weduwnaar, Egyptenaar, Hagenaar; Zwitser, Duitscher*. Ook: *lepelaar, doffer* enz.

aard (erd) beteekent *sterk*, in *grootte mate* en vormt ook mannelijke persoonsnamen: *lafaard, valschaard, gierigaard, grijsaard*.

ster, in, es en **egge** vormen vrouwelijke persoonsnamen: *werkster, boerin, barones, diefegge*.

Leeuwijn, tijgerin zijn vrouwelijke diernamen.

er, e vormen van stammen van werkwoorden, namen van werktuigen: *stoffer, gieler, sleutel, heugel, drevel*.

dom vormt zelfstandige naamwoorden, die eenen toestand of eene hoedanigheid aanduiden: *rijkdom, ouderdom*; of een gebied: *hertogdom, bisdom*; of eene verzameling: *menschdom, adeldom*.

schap vormt ook zelfstandige naamwoorden, die eenen toestand of eene hoedanigheid te kennen geven: *blijdschap, vriendschap, dronkenschap*; of eene verzameling: *ridderschap, gezelschap, gereedschap*; of een gebied: *graafschap, heemraadschap*.

heid vormt zelfstandige naamwoorden, die eene hoedanigheid te kennen geven: *goedheid, braafheid, kindschheid*; of eenen persoon: *Zijne Hoogheid, schoonheid*.

93. **Verkleinwoorden** noemen namen van personen of zaken, die klein zijn in hunne soort: *jongetje, tuintje, paardje, huisje*; die liefalligheid te kennen geven: *liefje, vadertje*; of minachting: *heertje, dichtertje*; of iets verzachtends: *uurtje, avondje, pretje*.

De achtervoegsels tot vorming van verkleinwoorden zijn :

je (*tje*, *pje*), *huisje*, *paaltje*, *boompje*.

ken of *ke*: *kindeken*, *beddeken*, *boekskén*.

ijn en **elijn**, in enkele woorden nog over: *oogelijn*, *maagdelijn*, *vogelijn*.

Vroeger werden ook verkleinwoorden op **el** gevormd: *drop-pel* (van *drop*), *eikel* (van *eik*), *kruimel* (van *kruim*) enz.

94. **Samenstelling.** De zelfstandige naamwoorden kunnen samengesteld zijn met :

een zelfstandig naamwoord: *godsdienst*, *vaderland*, *kindermeid*, *boekhandel*;

een bijvoeglijk naamwoord: *hoogeschool*, *grootvader*, *klein-kind*;

eenen stam van een werkwoord: *schrijftafel*, *teekenpen*, *leidsman*;

een bijwoord: *binnenkamer*, *voordeur*, *medemensch*.

't **LIDWOORD.**

95. Het lidwoord wijst aan, of eene bepaalde of onbepaalde zelfstandigheid bedoeld wordt. Het staat altijd vóór een zelfstandig naamwoord.

Er zijn twee soorten van lidwoorden: lidwoorden van bepaaldheid (bepalende lidwoorden) *de* en *het* en 't niet bepalend lidwoord (lidwoord van eenheid) *een*.

96. **Verbuiging** der lidwoorden van bepaaldheid:

	Enkelvoud.		Meervoud.	
	Mnl.	Vrl.	Onz.	M. V. O.
Nom.	<i>de</i>	<i>de</i>	<i>het</i>	<i>de</i>
Gen.	<i>des</i>	<i>der</i>	<i>des</i>	<i>der</i>
Dat.	<i>den</i>	<i>de(r)</i>	<i>het de(n)</i>	<i>den</i>
Acc.	<i>den</i>	<i>de</i>	<i>het</i>	<i>de.</i>

De derde naamval vrouwelijk enkelvoud *der* wordt meestal in deftigen stijl gebruikt: *Men heeft der jeugd die genoegens toegestaan.*

De derde naamval onzijdig enkelvoud *den*

komt nog voor in enkele uitdrukkingen: *in den beginne*, *na den eten*, *met den lichte*.

97. **Verbuiging** van 't niet bepalend lidwoord:

Enkelvoud.

	Mnl.	Vrl.	Onz.
Nom.	<i>een</i>	<i>eene</i>	<i>een</i>
Gen.	<i>eens</i>	<i>eener</i>	<i>eens</i>
Dat.	<i>eenen</i>	<i>eene(r)</i>	<i>een (eenen)</i>
Acc.	<i>eenen</i>	<i>eene</i>	<i>een.</i>

De derde naamval vrouwelijk *eener* komt in deftigen stijl soms voor. *Eenen*, dikwijls ook *eene*, wordt veelal verkort tot *een*.

98. Als twee of meer op elkander volgende zelfstandige naamwoorden 't zelfde lidwoord vóór zich hebben, dan behoeft het niet herhaald te worden: *De vader en moeder van dat kind zijn overleden*. *De vrienden en kennissen zijn gekomen*.

Er is echter onderscheid in beteekenis tusschen de uitdrukkingen: *De burgemeester en secretaris* en *de burgemeester en de secretaris*.

Bij verschil in vorm der lidwoorden moeten ze herhaald worden: *Den tuin*, *de schuur* en *de weide heb ik gekocht*.

't VOORNAAMWOORD.

99. Voornaamwoorden zijn plaatsvervangers. d. i. zij komen in de plaats van een zelfstandig naamwoord, en duiden eene zelfstandigheid aan. Ze kunnen ook dienen, om eene zelfstandigheid te bepalen.

In het eerste geval worden ze zelfstandig, in het tweede geval bijvoeglijk gebruikt.

De voornaamwoorden worden verdeeld in: persoonlijke, bezittelijke, aanwijzende, vragende, betrekkelijke en onbepaalde voornaamwoorden.

Persoonlijke voornaamwoorden.

100. De persoonlijke voornaamwoorden duiden den spreker
P. KAT PZN., *Beknopte Nederlandsche Spraakkunst.*

aan (*eersten* persoon), den aangesproken persoon (*tweeden* persoon) of een ander (*derden* persoon).

De persoonlijke voornaamwoorden van den *derden* persoon worden ook van *zaken* gebezigd.

101. Verbulging :

<i>Eerste pers.</i>		<i>Tweede pers.</i>
Enkelv.	Meerv.	Enkelv. en Meerv.
Nom. <i>ik ('k)</i>	<i>wij</i>	<i>gij (ge)</i>
Gen. <i>mijns, mijner</i>	<i>ons, onzer</i>	<i>uws, uwer</i>
Dat. <i>mij (me)</i>	<i>ons</i>	<i>u</i>
Acc. <i>mij (me)</i>	<i>ons</i>	<i>u.</i>

Derde pers.

Enkelvoud.

<i>Mann.</i>	<i>Vrouwel.</i>	<i>Onz.</i>
Nom. <i>hij (i)</i>	<i>zij (ze)</i>	<i>het ('t)</i>
Gen. <i>zijns, zijner</i>	<i>haars, harer, er</i>	<i>zijns, zijner</i>
Dat. <i>hem (em)</i>	<i>haar (er)</i>	<i>het ('t)</i>
Acc. <i>hem (em)</i>	<i>haar (er)</i>	<i>het ('t)</i>

Meervoud.

Nom. <i>zij (ze)</i>	<i>zij (ze)</i>	<i>zij (ze)</i>
Gen. <i>huns, hunner, er</i>	<i>haars, harer, er</i>	<i>huns, hunner, er</i>
Dat. <i>hun</i>	<i>haar (er)</i>	<i>hun (ze)</i>
Acc. <i>hen (ze)</i>	<i>haar (ze) er</i>	<i>hen (ze).</i>

102. De tweede-naamvals vormen der persoonlijke voornaamwoorden komen nog voor in de uitdrukkingen: *mijns gelijke, ontferm u mijner, om zijns zelfs wil* enz.

Het oude persoonlijk voornaamwoord van den *tweeden* persoon enkelvoud *du* is in onbruik geraakt. De gemeenzame spreektaal zegt in 't enkel- en meervoud *je* en *jij*; datief *jou*

(je); accusatief *jou (je)*: *Ga je al naar school? Ik heb je(jou) aan 't station gezien, vriendjes!*

103. In deftige spreektaal gebruikt men voor den tweeden persoon *U* (eene verkorting van *UEd.* of *Uwe Edelheid*).

Bij dit *U* kan men naar willekeur het werkwoord in den tweeden of den derden persoon gebruiken: *U heeft* of *U hebt deze stad bezocht. Is U of zijt (bent) U ongesteld?*

104. In de uitdrukkingen *u (uw) aller, hun beider, ons aller* zijn de persoonlijke voornaamwoorden *u (uur), hun, ons* verkorte vormen van *uwer, hunner, onzer* en dus tweedenaamvals vormen van *gij, zij* en *wij*.

Soms gebruikt men den ouden tweeden-naamvalsvorm meervoud *er (van hen, van haar)*. *Hoeveel knikkers bezit ge? Ik heb er nog zeven.*

105. Tot nadere aanduiding plaatst men enkele malen achter 't zelfstandig naamwoord of 't persoonlijk voornaamwoord het aanwijzend voornaamwoord *zelve*: *de vader zelve, gij zelve*.

Dit wordt op de volgende wijze verbogen:

Enkevoud.			Meervoud.
Mann.	Vrouw.	Onz.	M. V. O.
Nom. <i>zelve</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>
Gen. <i>zelven</i>	<i>zelve</i>	<i>zelven</i>	<i>zelve</i>
Dat. <i>zelven</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>	<i>zelven</i>
Acc. <i>zelven</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve</i>	<i>zelve.</i>

Veelal gebruikt men den onverbogen vorm *zelf*: *Ik zelf heb het hem gezegd. Wij hebben hem zelf gesproken.*

106. 't Wederkeerig voornaamwoord *zich* wordt gebezigt in den derden persoon enkel- en meervoud in alle geslachten, als het lijdend voorwerp of het belanghebbend voorwerp dezelfde persoon is als het onderwerp: *Hij vergist zich. Mijne zusters haasten zich. Zij bezeerde zich de hand.*

Als de werking van den een op den ander overgaat, bezigt men *elkander, malkander*: *Zij helpen elkander.*

Bezittelijke voornaamwoorden.

107. Deze voornaamwoorden wijzen zoowel op eenen bezitter als op eene bezitting. Zegt men: *De landbouwer verkoopt zijn paard*, dan is de *landbouwer* de bezitter, het *paard* de bezitting.

Vóór een zelfstandig naamwoord geplaatst, wordt het bezittelijk voornaamwoord op de volgende wijze verbogen:

Enkelvoud.

	Mann.	Vrouw.	Onz.
Nom.	<i>mijn</i> tuin	<i>mijne</i> pen	<i>mijn</i> huis
Gen.	<i>mijns</i> tuins	<i>mijner</i> pen	<i>mijns</i> huizes
Dat.	<i>mijnen</i> tuin	<i>mijne(r)</i> pen	<i>mijn</i> huis (<i>mijnen</i> huize)
Acc.	<i>mijnen</i> tuin	<i>mijne</i> pen	<i>mijn</i> huis

Meervoud.

	M.	V.	O.
	<i>mijne</i>	tuinen,	pennen, huizen
	<i>mijner</i>	"	"
	<i>mijnen</i>	"	"
	<i>mijne</i>	"	"

108. Alle bezittelijke voornaamwoorden worden vóór een zelfstandig naamwoord op bovenstaande wijze verbogen, uitgezonderd *ons*, dat in den eersten naamval *onze* is.

't Bezittelijk voornaamwoord van den *derden persoon* heeft afzonderlijke vormen voor de geslachten van den bezitter, n.l.: mannelijk enkelv. *zijn*, meerv. *hun*; vrouwelijk enkelv. *haar*, meerv. *haar*; onzijdig enkelv. *zijn*, meerv. *hun*, b.v.: *De jongen had zijne en tol verloren. De winkeliers stalden hunne waren uit. Onze tantes hebben hare reis uitgesteld.*

109. In de schrijftaal gebruikt men, evenals in de spreektaal, veelal de onverbogen vormen van 't bezittelijk voornaamwoord: *Zijn vader en uw oom heb ik ontmoet. Uw broeders waren niet thuis.*

110. 't Bezittelijk voornaamwoord, voorafgegaan door een lidwoord, wordt verbogen als een gewoon bijvoeglijk naamwoord, wanneer er n.l. een vooraf genoemd zelfstandig naamwoord achter gedacht moet worden:

	Enkelvoud.			Meervoud.
	Mann.	Vrouw.	Onz.	M. V. O.
Nom.	<i>de mijne</i>	<i>de mijne</i>	<i>het mijne</i>	<i>de mijne</i>
Gen.	<i>des mijnen</i>	<i>der mijne</i>	<i>des mijnen</i>	<i>der mijne</i>
Dat.	<i>den mijnen</i>	<i>de(r) mijne</i>	<i>het mijne</i>	<i>den mijnen</i>
Acc.	<i>den mijnen</i>	<i>de mijne</i>	<i>het mijne</i>	<i>de mijne;</i>

b.v.: *Uwen neef en den mijnen heb ik zien vertrekken. De notaris zal zijnen tuin en den onzen verkoopen.*

111. Als er geen vroeger genoemd zelfstandig naamwoord achter gedacht kan worden, dan verbuigt men 't bezittelijk voornaamwoord als een zelfstandig naamwoord, dat op eene toonlooze *e* eindigt: *bode, getuige: Ik ben geheel de uwe. Ik noem mij den uwe. Gij en de uwen zult immers ook op reis gaan?*

Aanwijzende voornaamwoorden.

112. De aanwijzende voornaamwoorden *deze* en *dit* wijzen personen of zaken aan, die dicht bij zijn. Door *die, dat, gene* worden verder afzijnde aangewezen.

Deze voornaamwoorden worden *bijvoeglijk* en *zelfstandig* gebruikt: *Die boeken zijn nieuw. Ik bedoel onzen tuin en dien van den dokter.*

Verbuiging :	Enkelvoud.		
	Mann.	Vrouw.	Onz.
Nom.	<i>deze, die, gene</i>	<i>deze, die, gene</i>	<i>dit, dat</i>
Gen.	<i>dezes, diens</i>	<i>dezer, dier</i>	<i>dezes, diens</i>
Dat.	<i>dezen, dien, genen</i>	<i>deze(r), die(r), gene(r)</i>	<i>dit (dezen), dien</i>
Acc.	<i>dezen, dien, genen</i>	<i>deze, die, gene</i>	<i>dit, dat</i>

Meervoud.

M. V. O.

Nom.	<i>deze, die, gene</i>
Gen.	<i>dezer, dier</i>
Dat.	<i>dezen, dien, genen</i>
Acc.	<i>deze, die, gene.</i>

Deze en *gene*, zelfstandig gebruikt en op personen ziende, hebben in 't meervoud in den eersten en vierden naamval *dezen* en *genen*: *Dezen wisten dit te verhalen, genen weer wat anders.*

113. De derde naamval vrouwelijk enkelv. komt voor in de uitdrukkingen: *te dier plaatse, in dezer voege.*

De derde naamval onzijdig enkelv. trett men aan in: *bij dezen, met dien verstande.*

114. Als men van zaken spreekt, bezigt men dikwijls een bijwoord in plaats van het aanwijzend voornaamwoord, zoo dit voorafgegaan wordt door een voorzetsel. In plaats van *spreekt gij van dat? Denkt gij aan dit?* zegt men: *Spreekt gij daarvan? Denkt gij hieraan?*

115. Tot de aanwijzende voornaamwoorden behooren ook *degene, dezelfde, zulke, dezulke, zoodanig, de zoodanige, dusdanig.*

Degene wordt alleen zelfstandig gebruikt en op de volgende wijze verbogen:

Enkelvoud.		Meervoud.	
Mann.	Vrouw.	Onz.	M. V. O.
Nom. <i>degene</i>	<i>degene</i>	<i>hetgene</i>	<i>degenen</i>
Gen. <i>desgenen</i>	<i>dergene</i>	(ontbr.)	<i>dergenen</i>
Dat. <i>dengene</i>	<i>de(r)gene</i>	<i>hetgene</i>	<i>dengenen</i>
Acc. <i>dengene</i>	<i>degene</i>	<i>hetgene</i>	<i>degenen.</i>

Op deze wijze wordt ook *dezelfde* verbogen, als het zelfstandig gebruikt is: *Bedoelt gij denzelfde als uw broeder mij heeft genoemd?*

Is *dezelfde* bijvoeglijk gebruikt, dan wordt het verbogen als een bijvoeglijk naamwoord.

116. *Zulk* en *zoodanig* worden dikwijls in 't enkelvoud door 't lidwoord *een* gevolgd en blijven dan onverbogen: *zulk een boom, zoodanig eene woning.*

Onmiddellijk vóór 't zelfstandig naamwoord geplaatst, hebben ze de volgende verbuiging:

Enkelvoud.		Meervoud.	
Mann.	Vrouw.	Onz.	M. V. O.
Nom. <i>zulke</i>	<i>zulke</i>	<i>zulk</i>	<i>zulke</i>
Gen. (ontbr.)	(ontbr.)	(ontbr.)	(ontbr.)
Dat. <i>zulken</i>	<i>zulke</i>	<i>zulk</i>	<i>zulken</i>
Acc. <i>zulken</i>	<i>zulke</i>	<i>zulk</i>	<i>zulke.</i>

Worden ze door 't lidwoord *de* voorafgaan: *dezulke*, *de zoodanige*, dan zijn ze altijd zelfstandig gebruikt en volgen de verbuiging van 't bijvoeglijk naamwoord: *Die pennen zijn verroest; de zoodanige kan ik niet gebruiken.*

Vragende voornaamwoorden.

117. Vragende voornaamwoorden en vragen naar personen of zaken, of naar bijzonderheden van personen of zaken. Ze zijn: *wie, wat, welk, hoedanig.*

Verbuiging van *wie* en *wat*:

Enkelvoud.		Meervoud.	
Mann.	Vrouw.	Onz.	M. V. O.
Nom. <i>wie</i>	<i>wie</i>	<i>wat</i>	<i>wie</i>
Gen. <i>wiens</i>	<i>wier</i>	(ontbr.)	<i>wier</i>
Dat. <i>wien</i>	<i>wie</i>	<i>wat</i>	<i>wien</i>
Acc. <i>wien</i>	<i>wie</i>	<i>wat</i>	<i>wie.</i>

In plaats van den tweeden en derden naamval onzijdig enkelvoud bezigt men *waarvan* en *waaraan*: *Waarvan spreekt gij? Van dit boek? Waaraan denkt gij? Aan dit opstel?*

118. **Verbuiging** van *welk* (*welke*):

Enkelvoud.		Meervoud.	
Mann.	Vrouw.	Onz.	M. V. O.
Nom. <i>welke, welk</i>	<i>welke</i>	<i>welk</i>	<i>welke</i>
Gen. (ontbr.)	(ontbr.)	(ontbr.)	(ontbr.)
Dat. <i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>welk</i>	<i>welken</i>
Acc. <i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>welk</i>	<i>welke.</i>

119. 't Vragend voornaamwoord *hoedanig* wordt veelal

gevolgd door *een*: *Hoedanig eenen hoed hebt gij gekocht?* Dan blijft het onverbogen. In 't meervoud wordt het als een bijvoeglijk naamwoord verbogen: *Hoedanige zaken zullen daar besproken worden?*

Betrekkelijke voornaamwoorden.

120. Betrekkelijke voornaamwoorden staan aan 't begin van eenen bijvoeglijken zin, en wijzen terug op een voorafgaand zelfstandig naamwoord of voornaamwoord: *De oude tuinman, dien wij allen hebben gekend, kon zoo boeiend vertellen.*

In dezen zin staat het betrekkelijk voornaamwoord *dien* aan 't begin van den bijvoeglijken zin *dien wij allen hebben gekend*, en het wijst terug op 't zelfstandig naamwoord *tuinman*.

121. Het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord, waarop het betrekkelijk voornaamwoord terugwijst, noemt men het antecedent; *tuinman* is in bovenstaanden zin het antecedent van *dien*.

Men denke er aan, dat het betrekkelijk voornaamwoord en het antecedent volstrekt niet in denzelfden naamval behoeven te staan.

122. **Verbulging** der betrekkelijke voornaamwoorden *die* en *welke*.

Enkelvoud.

Meervoud.

Mnl.	Vrl.	Onz.	M. V. O.
Nom. <i>die, wie</i>	<i>die, wie</i>	<i>dat, wat</i>	<i>die, wie</i>
Gen. <i>wiens</i>	<i>wier</i>	(ontbr.)	<i>wier</i>
Dat. <i>wien</i>	<i>wie(r)</i>	<i>dat, wat</i>	<i>wien</i>
Acc. <i>dien, wien</i>	<i>die, wie</i>	<i>dat, wat</i>	<i>die, wie.</i>
Nom. <i>welke</i>	<i>welke</i>	<i>hetwelk</i>	<i>welke</i>
Gen. <i>welks</i>	<i>welker</i>	<i>welks</i>	<i>welker</i>
Dat. <i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>hetwelk</i>	<i>welken</i>
Acc. <i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>hetwelk</i>	<i>welke.</i>

123. Na voorzetsels gebruikt men de vormen *wien* en *wie*:

De man, met wien gij gewandeld hebt. De vrouw, van wie ik sprak.

In plaats van een betrekkelijk voornaamwoord, voorafgegaan door een voorzetsel, gebruikt men, als er van zaken gesproken wordt, ook bijwoorden: *De stad, waarin uw oom woont, is groot. De trein, waarmede ik aankwam, was te laat.*

Soms ook, wanneer van personen sprake is: *De kooplieden, waarvan uw broeder sprak, waren Duitschers.*

124. *Wie en wat* kunnen als betrekkelijke voornaamwoorden voorkomen in de beteekenis van *alwie en alwat*: *Wie steelt, is een dief. Wat schadelijk is, moet gij vermijden.*

Ook gebruikt men *wat* na de woorden *al, alles, datgene, dat: Al, of alles, wat hij verteld heeft, is verzonnen. Datgene (dat), wat gij gezien hebt, is nog het schoonste niet.*

125. Soms wijst het betrekkelijk voornaamwoord op den geheelen inhoud van den vorigen zin terug: *Zijn broeder verhaalde mij, dat het schip vergaan was, hetgeen (wat) ik niet geloofde.* In dit geval gebruikt men *hetgeen* of *wat* als betrekkelijk voornaamwoord.

Onbepaalde voornaamwoorden.

126. De onbepaalde voornaamwoorden duiden onbepaalde personen of zaken aan. Ze zijn: *men, iemand, niemand, een ieder, iedereen, elk, elkeen, een iegelijk, iets, niets, wat, alles, een, zeker.*

127. *Men* komt alleen in den eersten naamval voor: *Men verkoopt hier verschillende zaken.*

De andere onbepaalde voornaamwoorden kunnen in alle naamvallen voorkomen: *Hij heeft niemand beledigd, niemands goederen ontcreemd, elk het zijne gegeven, ieder, waar hij kon, geholpen.*

't BIJVOEGLIJK NAAMWOORD.

128. Bijvoeglijke naamwoorden noemen eene hoedanigheid van eenen persoon of eene zaak, bv.: *de rijke man, de vriendelijke lente, de dwaze plannen.*

De bijvoeglijke naamwoorden *rijke*, *vriendelijke* en *dwaze* noemen achtereenvolgens hoedanigheden van den man, de lente en de plannen.

129. Als bijvoeglijke bepaling bij een zelfstandig naamwoord geplaatst (attributief gebruikt), heeft het bijvoeglijk naamwoord 't zelfde geslacht en getal en denzelfden naamval als 't zelfstandig naamwoord: *De rijke tante van den ouden koopman verloor haren oudsten zoon.*

130. Indien 't bijvoeglijk naamwoord als naamwoordelijk gezegde gebezigd is (praedicatief gebruikt), wordt het niet verbogen: *De advocaat stierf jong. Wij vonden dien jongen zeer vriendelijk.*

131. **Verbuiging** van 't bijvoeglijk naamwoord:

Enkelvoud.

	Mann.	Vrouw.	Onz.
Nom.	de <i>grootte</i> tuin	de <i>vruchtbare</i> weide	het <i>nieuwe</i> boek
Gen.	des <i>grootentui</i> ns	der <i>vruchtbare</i> weide	des <i>nieuwen</i> boek
Dat.	den <i>grooten</i> tuin	de(r) <i>vruchtbare</i> weide	het <i>nieuwe</i> boek
Acc.	den <i>grooten</i> tuin	de <i>vruchtbare</i> weide	het <i>nieuwe</i> boek.

Meervoud.

Mann.

Nom.	de <i>grootte</i> tuinen
Gen.	der <i>grootte</i> tuinen
Dat.	den <i>grooten</i> tuinen
Acc.	de <i>grootte</i> tuinen.

De verbuiging van 't bijvoeglijk naamwoord, vrouwelijk en onzijdig meervoud, is hieraan gelijk.

132. Als een bijvoeglijk naamwoord vóór eenen persoonsnaam staat en den persoon in zijne waardigheid of beroep aanduidt, dan blijft het onverbogen in den eersten en vierden naamval: *Le Ruyter was een beroemd zeeheld. Willem de Zwijger was een bekwaam staatsman.*

Dit kan alleen plaats hebben na de woorden: *een*, *eenig*, *menig*, *geen*, *ieder*, *elk*, *zeker*, *welk*.

133. Staat het bijvoeglijk naamwoord achter den eigennaam van eenen persoon, dan wordt het verbogen, alsof het er vóór stond:

Nom. *Karel de Groot*e Dat. *Karel den Groot*en
Gen. *Karel des Groot*en Acc. *Karel den Groot*en.

134. Stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden op *en* blijven onverbogen: *een gouden ring, een zilveren horloge.*

Verder laat men meestal onverbogen alle bijvoeglijke naamwoorden, die op eene toonlooze lettergreep eindigen, *eene verloop*en schroef, *eene geslot*en vergadering, *de verheven taal, eene open deur.*

135. Zelfstandig gebruikt wordt het bijvoeglijk naamwoord verbogen als een zelfstandig naamwoord, dat op eene toonlooze *e* uitgaat: *de bode, de getuige, de wonde.*

Enkelvoud		Meervoud	
Mann.	Vrouw.	Onz.	M. V. O.
Nom. <i>de dwaze</i>	<i>de dwaze</i>	het <i>dwaze</i>	<i>de dwazen</i>
Gen. <i>des dwazen</i>	<i>der dwaze</i>	<i>des dwazen</i>	<i>der dwazen</i>
Dat. <i>den dwaze</i>	(<i>der dwaze</i>)	het <i>dwaze</i>	<i>den dwazen</i>
Acc. <i>den dwaze</i>	<i>de dwaze</i>	het <i>dwaze</i>	<i>de dwazen.</i>

136. Het bijvoeglijk naamwoord is zelfstandig gebruikt (dus een zelfstandig naamwoord geworden) als geen zelfstandig naamwoord voorafgaat, waarbij het als bepaling behoort: *De arme vroeg om eene aalmoes. Iedereen acht den weldadige. Zoek geen omgang met deze lichtzinnigen.*

Bijvoeglijk is daarentegen het adjectief gebezigd in de volgende zinnen: *Den ouden appelboom moet ge vellen, den jongen snoeien. We spreken niet van de rijke familieleden, maar van de arme.*

Trappen van vergelijking.

137. Men noemt trappen van vergelijking de vormen der bijvoeglijke naamwoorden, die aanduiden, dat eene hoedanigheid in verschillende mate aan eenige personen of zaken eigen is. Eenige kooplieden kunnen b.v. rijk zijn, maar in verschil-

lende mate, de eene is *rijk*, de andere *rijker*, de derde de *rijkste*. De vorm *rijk* is de stellende trap (positief), *rijker* de vergrootende trap (comparatief), *rijkst* de overtreffende trap (superlatief).

138. De stellende trap is 't bijvoeglijk naamwoord in den gewonen vorm.

De vergrootende trap wordt gevormd door *er* achter den stellenden trap te voegen: *droog—droger*, *vljchtig—vljchtiger*, *gezond—gezonder*.

Als het bijvoeglijk naamw. in den stellenden trap reeds op eene *r* eindigt, dan krijgt de vergrootende trap *der*: *zuurder*, *zwaarder*, *duurder*.

139. De overtreffende trap wordt gevormd door *st* achter den stellenden trap te voegen: *droog—droogst*, *vljchtig—vljchtigst*, *gezond—gezondst*.

Als het bijvoeglijk naamwoord in den stellenden trap op *s* of *sch* eindigt, dan wordt de overtreffende trap gevormd door eene *t* achter den stellenden trap te voegen: *wijs—wijst*, *frisch—frischst*.

Den overtreffenden trap van bijvoeglijke naamwoorden op *st* omschrijft men met het bijwoord *meest*: *het meest gepaste woord*, *het meest juiste antwoord*.

140. Bijvoeglijke naamwoorden, die op eene toonlooze *e* eindigen, verliezen deze *e* in den vergrootenden en overtreffenden trap: *blijde—blijder—blijdst*.

Moede en *spade* (*laat*) hebben geen vergrootenden en overtreffenden trap.

141. Onregelmatige trappen van vergelijking hebben: *goed—beter—best*, *kwaad* (in de beteekenis van *erg*)—*erger—ergst*.

In de beteekenis van *toornig*, *boos* heeft *kwaad* de gewone vormen: *kwaad—kwader—kwaadst*.

Ook de telwoorden *veel* en *weinig* en de bijwoorden *dikwijls* en *gaarne* hebben onregelmatige vormen als trappen van vergelijking: *veel—meer—meest*, *weinig—minder—minst*, *dikwijls—meermalen—het meest*, *gaarne—liever—het liefst*.

142. Soms worden twee hoedanigheden van den zelfden persoon of dezelfde zaak vergeleken. In dit geval bezigt men niet den gewonen vorm voor den vergrootenden trap, maar de bijwoorden *meer* en *minder*. Iemand kan zoowel *vlug* als *werkzaam* zijn. Is evenwel zijne werkzaamheid grooter dan zijne vlugheid, dan zegt men: *Hij is meer werkzaam dan vlug*. Zoo zegt men ook: *Die man is minder rijk dan pronkziek*.

143. De stellende trap wordt gevolgd door 't voegwoord *als*: *Karel is zoo oud als Hendrik*.

De vergrootende trap wordt gevolgd door 't voegwoord *dan*: *Dit huis is grooter dan dat*. *Deze bloem is fraaier dan die*.

't Voegwoord *dan* gebruikt men ook na de woorden *ander anders*, *geen* en *niets*: *Hebt ge geen ander boek dan dit*. *Kent hij niets anders dan dit eenvoudige versje? Geen vermaken dan deze vallen in zijnen smaak*. *Niets dan teleurstellingen wachten hem*.

Vorming van bijvoeglijke naamwoorden.

144. Veel bijvoeglijke naamwoorden komen in vorm overeen met de stammen van sterke werkwoorden:

<i>blank</i> ,	verwant met	<i>blinken</i> ;
<i>braak</i> ,	" "	<i>breken</i> ;
<i>hol</i> ,	" "	<i>helen</i> (verbergen);
<i>week</i> ,	" "	<i>wijken</i> ;
<i>vlug</i> ,	" "	<i>vliegen</i> enz.

145. De bijvoeglijke naamwoorden kunnen afgeleid of samengesteld zijn.

Afleiding geschiedt door voor- of achtervoegsels.

Voorvoegsels:

aarts vormt bijvoeglijke naamwoorden met ongunstige beteekenis en wil zeggen in de hoogste mate: *aartslui*, *aartsdom*.

on heeft ontkenkende beteekenis: *onrein*, *onwillig*, *ongehoorzaam*.

Sommige bijvoeglijke naamwoorden zijn met het voorvoegsel **be** of **ge** van zelfstandige naamwoorden gevormd en gelijken

in vorm op verleden deelwoorden: *bejaard, beroemd, befaamd, gelaarsd, gespoord, geveugeld, gevind!*

146. **Achtersvoegsels**

achtig (met den hoofdklemtoon) beteekent hebbende: *vreesachtig, woonachtig, waarachtig.*

achtig (zonder hoofdklemtoon) beteekent overeenkomende met: *stormachtig, kinderachtig, blauwachtig, spotachtig.*

lijk beteekent gelijkende op, overeenstemmende met: *kinderlijk, meesterlijk, ziekelijk, armelijk.*

Achter stammen van werkwoorden kan het beteekenen: geschikt om de werking te doen: *verrukkelijk, stichtelijk, sterfelijk, erkentelijk.*

of geschikt om de werking te ondergaan: *aannemelijk, begrijpelijk, onverbiddelijk.*

baar komt ook dikwijls achter stammen van werkwoorden voor, en beteekent dan geschikt om de werking te ondergaan: *buigbaar, breekbaar, draagbaar, hoorbaar, zichtbaar.*

Eigenlijk beteekent *baar* dragende, zooals nog blijkt uit: *vruchtbaar, dankbaar* (vrucht, dank dragende)

zaam, achter stammen van werkwoorden, beteekent geschikt om de werking te doen: *buigzaam, volgzzaam, werkzaam.*

Eigenlijk beteekent *zaam* samengaande met, verbonden met: *heilzaam, deugdzaam.*

ig kan beteekenen: overeenkomende met: *bokkig, kippig goedig;*

hebbende: *kundig, machtig, handig;*

eene werking doende: *hegeerig, nalatig.*

erig vormt bijvoeglijke naamwoorden met ongunstige beteekenis: *slaperig, hangerig, praterig, winderig.*

loos beteekent zonder, niet bezittende: *hulpeloos, zorgeloos, vaderloos, spoorloos.*

en vormt stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden: *gouden, zilveren, ijzeren.*

Andere stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden zijn door ach-

voeging van **sch** gevormd: *lakensch*, *duffelsch*, *neteldoeksch*.

147. Men lette op het onderscheid tusschen:

kinderachtig = speelsch, onnadenkend als een kind en

kinderlijk = eenvoudig, vertrouwelijk als een kind;

meesterachtig (in kwaden zin) en

meesterlijk (in goeden zin);

kostelijk = van hooge waarde, voortreffelijk en

kostbaar = duur, van hoogen prijs;

verkiezlijk = datgene, wat men behoort te kiezen en

verkiezbaar = datgene, wat verkozen kan worden, enz.

148. **Samenstelling.** De bijvoeglijke naamwoorden kunnen samengesteld zijn met:

een zelfstandig naamwoord: *honigzoet*, *sneeuwwit*, *schijnheilig*;

een bijvoeglijk naamwoord: *doofstom*, *donkerrood*, *edelachtbaar*;

een bijwoord: *welgedel*, *volzalig*;

eenen stam van een werkwoord: *weetgierig*, *praatziek*, *leerrijk*.

HET TELWOORD.

149. Telwoorden zeggen, hoeveel personen of zaken bedoeld worden en heeten dan **hoofdtelwoorden**;

of ze zeggen de hoeveelste persoon of zaak bedoeld wordt, en dan heeten ze **rangtelwoorden**.

Hoofdtelwoorden zoowel als rangtelwoorden kunnen **bepaald** of **onbepaald** zijn.

150. Bepaalde hoofdtelwoorden zijn: *een*, *mer*, *twintig*, *honderd*.

Onbepaalde hoofdtelwoorden: *veel*, *weinig*, *menig*, *sommige*.

151. Samenstellingen met *honderd*: *vierhonderd*, *achttienhonderd*, worden aaneengeschreven. Andere samengestelde telwoorden niet: *negen en twintig*, *zeven en veertig*, *acht duizend*, *drie millioen*.

Bepaalde hoofdtelwoorden kunnen als zelfstandige naamwoorden gebruikt worden, en vormen dan hun meervoud op **en**: *Honderden waren op de been*. *Duizenden sterren fonkelden aan den hemel*.

152. Onbepaalde hoofdtelwoorden als: *alle, enkele, eenige, sommige, vele, weinige*, en ook het bepaalde hoofdtelwoord *beide* worden bijvoeglijk gebruikt op de volgende wijze in het meervoud verbogen:

Nom.	<i>alle, enkele, eenige</i>	menschen
Gen.	<i>aller, enkeler, eeniger</i>	"
Dat.	<i>allen, enkelen, eenigen</i>	"
Acc.	<i>alle, enkele, eenige</i>	"

153. Zelfstandig gebruikt, van personen, eindigen deze telwoorden in den eersten, derden en vierden naamval op *en*: *allen, enkelen, eenigen, sommigen* enz.

Velen hadden zich voor 't examen aangemeld, slechts enkelen slaagden. Beiden vonden wij dood op het slagveld liggen.

Daarentegen: *Vele menschen vragen goeden raad, slechts weinige volgen dien, welken zij ontvangen hebben.*

't Onbepaalde telwoord *menig* komt alleen in 't enkelvoud voor: *menig soldaat, menige winter*. 't Wordt verbogen als een bijvoeglijk naamwoord.

154. De rangtelwoorden, zoowel bepaalde als onbepaalde, worden gevormd van de hoofdtelwoorden, door achtervoeging van *de* of *ste*: *eerste, vierde, achtste, twintigste, hoeveelste, zooreelste, laatste*.

Bijvoeglijk gebruikt worden ze als een bijvoeglijk naamwoord verbogen: *Den tweeden dag van mijn verblijf te A. bezocht ik het museum, den laatsten besteedden wij aan een uitstapje per boot.*

Zelfstandig gebruikt volgen ze de verbuiging van 't zelfstandig naamwoord: *Op de jaarmarkt te D. waren veel koeien en paarden; de laatsten waren echter in grooter getal aanwezig dan de eersten.*

't WERKWOORD.

155. Het werkwoord geeft een doen, eene werking te kennen: *De notaris verkoopt de landerijen. Gij wordt geroepen. Zij zijn aardige jongens. Wij blijven vrienden.*

Werkwoorden, als *zijn, blijven, worden, hebben* e. a. druk-

ken eigenlijk eenen toestand uit; maar deze toestand wordt als werking voorgesteld.

156. De personen, die eene werking verrichten, kunnen zijn:

- Enkelvoud:** de spreker (*eerste* persoon): *ik loop*;
 de aangesproken persoon (*tweede* persoon): *gij*
jij (je) loopt;
 de persoon, van wien men spreekt (*derde*
 persoon): *hij, zij, het, men, de man loopt*;
- Meervoud:** de spreker met een of meer andere personen
 (*eerste* persoon): *wij loopen*;
 de aangesproken personen (*tweede* persoon):
gij, jij (je) loopt;
 de personen, van wie men spreekt (*derde*
 persoon): *zij, de mannen loopen*.

157. Eene werking kan zijn:

a. werkelijk (**aantoonende wijs** of **indicatief**): *De schepen vertrekken. De brief werd gisteren geschreven.*

b. gewenscht (**aanvoegende wijs** of **conjunctief**): *Het ga hem wel. Leve de Koningin! Ik hoop, dat hij herstelle.*

c. niet werkelijk en tegelijk onwaarschijnlijk (**voorwaardelijke wijs** of **conditionalis**): *Indien ik tijd had, ik ging ook mee. Hij deed, alsof hij hier heer en meester ware.*

d. een gebod of verlangen (**gebiedende wijs** of **imperatief**): *Neem u in acht. Geef mij dat boek.*

158. De **aantoonende** wijs heeft acht tijden.

a. De **tegenwoordige tijd** (**praesens**) stelt de werking voor als onvoltooid of voortdurende in het tegenwoordige: *De landbouwer haalt den oogst binnen.*

Soms wordt deze tijd gebruikt in plaats van den toekomenden: *Morgen gaat mijn broeder op reis.*

Ook stelt de spreker zich eene verleden handeling wel als tegenwoordig voor: *Zij ijlen aan met haak en dreg en slaan in gang en boord, en banen 't schip door 't ijs een w , en slapen 't hortend voort.*

b. De **onvolmaakt verleden tijd (imperfectum)** stelt de werking voor als onvoltooid of voortdurende in een verleden oogenblik: *Ik zat te schrijven, toen mijn vriend binnentrad.*

c. De **volmaakt verleden tijd (perfectum)** duidt ook eene werking aan in 't verleden, maar als voltooid, afgelopen: *Twee jaar geleden heeft men die brug gebouwd. Onze stad heeft een fraai plantsoen gekregen.*

d. De **meer dan volmaakt verleden tijd (plus quam perfectum)** drukt eene werking uit, die afgelopen of voltooid was op een verleden oogenblik: *Hij had zijnen brief reeds verzonden, toen ik bij hem kwam.*

e. De **toekomende tijd (futurum)** duidt eene werking aan, die toekomstig is ten opzichte van het heden: *Wij zullen zijnen vader er mede in kennis stellen. Hij zal naar Indië vertrekken.*

f. De **volmaakt toekomende tijd (futurum exactum)** duidt aan, dat de werking in een toekomstig oogenblik afgelopen is: *Eerst morgen zal ik mijnen brief voltooid hebben.*

Meestal gebruikt men, in plaats van dezen tijd, den volmaakt verleden tijd: *Eerst morgen heb ik mijnen brief voltooid.*

g. De **verleden toekomende tijd (futurum perfectum)** duidt aan, dat de werking op een thans verleden oogenblik nog moest geschieden en toen dus toekomstig was: *Ik zou gisteren met mijnen broeder uitgaan, maar toen begon het te regenen.*

h. De **volmaakt verleden toekomende tijd (futurum perfectum exactum)** duidt aan, dat de werking voltooid zou zijn op een thans verleden oogenblik: *Reeds eergisteren zou hij mij bezocht hebben. Heden morgen zoudt gij mij gewaarschuwd hebben.*

159. De tegenwoordige en de onvolmaakt verleden tijd zijn enkelvoudige tijden. De andere tijden noemt men samengestelde tijden, omdat ze verwoegd worden met de hulpwerkwoorden *hebben, zijn en zullen.*

160. De **aanvoegende** wijs heeft vier tijden:

a. den **tegenwoordigen tijd**: *Ik hoop, dat hij werke;*

b. den **onvolmaakt verleden tijd**: *Ik hoopte, dat hij werkte;*

c. den **volmaakt verleden tijd**: *Ik heb gehoopt, dat hij gewerkt hebbe;*

d. den **meer dan volmaakt verleden tijd**: *Ik had gehoopt, dat hij gewerkt hadde.*

Veelal gebruikt men thans ook voor de aanvoegende wijs de tijd-vormen der aantoonende wijs, b.v.: *Ik hoop, dat hij werkt.*

Ook omschrijft men deze wijs met de hulpwerkwoorden *zullen* en *mogen*: *Ik hoop, dat hij werken zal, mag.*

161. De **voorwaardelijke** wijs maakt gebruik van de tijd-vormen der aanvoegende wijs en wel van:

den **onvolmaakt verleden tijd**: *Indien hij durfde, hij verdedigde zich wel;*

den **meer dan volmaakt verleden tijd**: *Zoo ik het geweten hadde, ik had(de), mijne toestemming niet gegeven.*

Ook omschrijft men deze wijs met de verleden tijden van 't hulpwerkwoord *zullen*: *Zoo ik het geweten had(de), ik zou mijne toestemming niet gegeven hebben.*

162. De **gebiedende** wijs heeft éenen tijdvorm, n.l. den **tegenwoordigen** tijd. Deze wijs wordt alleen in den tweeden persoon gebruikt: enkelvoud: *leer*, meervoud: *leert*.

In plaats van de gebiedende wijs gebruikt men soms de onbepaalde wijs of 't verleden deelwoord: *Opletten! Den moed niet opgegeven!*

163. Men noemt de **onbepaalde wijs (infinitief)** en de **deelwoorden (participia)** wel de oneigenlijke wijzen van 't werkwoord.

De onbepaalde wijs *noemt* alleen eene werking, en is dus alleen de *naam* van eene werking. Ze komt daarom met het zelfstandig naamwoord overeen.

Evenals het zelfstandig naamwoord kan de onbepaalde wijs in den zin voorkomen als:

het onderwerp: *Arbeiden is plicht. Liegen is zonde;*
 het voorwerp: *Wij hopen te komen. Hij kan gaan;*
 het naamwoordelijk gezegde: *Dat is arbeiden. Ik noem dat tooveren;*

eene bepaling: *Hij heeft het met werken verdiend.*

De onbepaalde wijs heeft vier tijden:

den **tegenwoordigen tijd**: *leeren,*

den **volmaakt verleden tijd**: *geleerd (te) hebben,*

den **toekomenden tijd**: *te zullen leeren,*

den **volmaakt toekomenden tijd**: *geleerd (te) zullen hebben.*

164. Deelwoorden zijn eigenlijk van werkwoorden gevormde bijvoeglijke naamwoorden, die zoowel eene werking als eene hoedanigheid noemen.

Men onderscheidt een **tegenwoordig deelwoord**, dat eene tegenwoordige, onvoltooid werking aanduidt: *de stroomende rivier, de spelende kinderen* en een **verleden deelwoord**, dat eene verleden of voltooid werking noemt: *de vaas is gebroken, de geschreven brief.*

165. Naar de beteekenis verdeelt men de werkwoorden in **onovergankelijke (intransitieve)** en **overgankelijke (transitieve)** werkwoorden.

166. Onovergankelijke werkwoorden kunnen geen lijdend voorwerp bij zich hebben: *zijn, blijven, worden, komen, zitten.*

Overgankelijke werkwoorden kunnen een lijdend voorwerp regeeren: *Willem koopt een boek. Ik heb eene wandeling gedaan. Frederik Hendrik nam 's-Hertogenbosch in. Hendrik de Vogelaar stichtte burchten.*

167. De overgankelijke werkwoorden kunnen **bedrijvend** (actief) en **lijdend** (passief) gebruikt worden.

In den bedrijvenden vorm verricht het onderwerp de werking: *Willem heeft een boek gekocht. Men had u geroepen.*

In den lijdenden vorm ondergaat het onderwerp de handeling: *Door Willem is een boek gekocht (geworden.) Gij waart geroepen (geworden.)*

Als men eenen bedrijvenden zin lijdend maakt, wordt het voorwerp van den bedrijvenden zin het onderwerp van den lijdenden zin; terwijl het onderwerp van den bedrijvenden zin in den lijdenden zin gebezigd wordt als eene bepaling met het voorzetsel *door*.

't Hulpwerkwoord van den lijdenden vorm is *worden*.

168. Soms komen onovergankelijke werkwoorden ook in den lijdenden vorm voor: *Er wordt geloopt. Er wordt gesprongen*,

In den bedrijvenden vorm dezer zinnen: *Men loopt. Men springt* kan geen voorwerp voorkomen, en daarom moet noodzakelijk in den lijdenden vorm het onderwerp ontbreken.

169. Enkele werkwoorden kunnen onovergankelijk en overgankelijk voorkomen: *koken, breken, buigen, scheiden* enz.: *Het water kookt. Moeder kookt de eieren. De stok breekt. Ik breek den stok.*

Andere zijn in bepaalde gevallen overgankelijk: *Hij gaat zijnen gang. Hij slaapt eenen rustigen slaap. Hij ademt wraak. Hij loopt zijne schoenen scheef.*

170. **Wederkeerige (reflexieve) werkwoorden** zijn werkwoorden, waarbij het onderwerp dezelfde persoon is als het voorwerp of als het belanghebbend voorwerp: *De jongen vergiste zich. Wij berokkenen ons groote schade.*

Werkwoorden, die alleen wederkeerig gebruikt worden, noemt men noodzakelijk wederkeerige werkwoorden: *zich ontfermen, zich schamen, zich vergissen.*

Andere, die ook *niet* wederkeerig voorkomen, heeten toevallig wederkeerige werkwoorden: *zich kleeden, zich bezeeren, zich wasschen.*

171. **Onpersoonlijke werkwoorden (impersonalia)** zijn die, bij welke het eigenlijke onderwerp der handeling niet genoemd wordt. Meestal wordt dit vervangen door het voor-naamwoord *het*: *Het regent, het onweert, mij dorst.*

Veel werkwoorden zijn in schijn, niet wezenlijk, onpersoonlijk, b.v.: *Het smar mij, dat hij ziek is.* Het werkwoord

smarten heeft hier wel het voornaamwoord *het* tot onderwerp, maar het eigenlijke onderwerp staat achter dit werkwoord in den vorm van eenen onderwerpszin: *dat hij ziek is*. Zoodra deze onderwerpszin vóór *smarten* geplaatst wordt, valt *het* weg: *Dat hij ziek is, smart mij*.

172. De overgankelijke werkwoorden worden met het hulpwerkwoord *hebben* vervoegd, de onovergankelijke met *hebben* of met *zijn*.

Sommige onovergankelijke werkwoorden, die eene beweging uitdrukken, worden met *hebben* vervoegd, als men alleen denkt aan de *werking*. *Wij hebben gewandeld, gereden, gezwommen*.

Indien men wil aanduiden, dat het onderwerp door de handeling in eenen anderen toestand gekomen is, dan worden ze met *zijn* vervoegd: *Wij zijn naar A. gewandeld, gereden. Ik ben de gracht overgezwommen. Zij zijn naar D. gereisd*.

173. Naar de vervoeging verdeelt men de werkwoorden in **sterke** en **zwakke** werkwoorden.

174. Sterke werkwoorden eindigen in 't verleden deelwoord op **en** en veranderen van stamklinker: *nemen: ik neem, ik nam, wij namen, wij hebben genomen*.

Men verkrijgt eenen stam van een werkwoord door van de onbepaalde wijs *en* af te schrappen: *leeren*, stam *leer*. Blijven twee gelijke medeklinkers over, dan neemt men eenen van dezen weg: *blaffen*, stam: *blaf*. Heeft het werkwoord eenen langen (volkomen) klinker, dan moet die in den stam verlengd (gerekt) worden: *nemen*, stam: niet *nem*, maar *neem*. Als de stam op *v* of *z* zou eindigen, verandert men deze letters in *f* of *s*: *leven*, stam: *leef*; *vreezen*, stam: *vrees*.

175. Eenige sterke werkwoorden veranderen thans niet meer van stamklinker b. v. *bakken—bakte—gebakken*, *banen—bande—gebannen*, *braden—braadde—gebraden*, *brouwen—brouwde—gebrouwen*, *lachen—lachte—gelachen*, *laden—laadde—geladen*, *malen—maalde—gemalen*, *weven—weefde—geweven*.

Opmerkingen omtrent eenige werkwoorden.

176. *Scheren* heeft in de gewone beteekenis: *schoor—geschoren*

In de beteekenis van *gljden* (een steentje langs 't watervlak), en *de lucht klieven* (van vogels) is het zwak: *scheerde—gescheerd*.

Zich wegscheren is ook zwak: *Hij scheerde zich weg; hij heeft zich weggescheerd*.

Plegen (gewoon zijn) heeft *placht*, en geen verleden deelwoord. *Plegen* (begaan) heeft *pleegde—gepleegd*.

Wezen heeft een zwak verleden deelwoord: *geweest*. De vorm *gewezen* komt als bijvoeglijk naamwoord voor: *een gewezen scheepskapitein*.

Prijzen (loven of roemen) is sterk: *prees—geprezen*. Beteekent het *van prijzen voorzien*, dan is het zwak: *prijdsde—geprijsd*.

Stijven in de beteekenis van *stevig maken* is sterk: *steef—gesteven*. In de beteekenis van *sterken* (*stijven* in 't kwaad b.v.) is het zwak: *stijfsde—gestijfsd*.

Krijgen (ontvangen) is sterk: *kreeg—gekregen*; *krjgen* (oorlog voeren) is zwak: *krijgde—gekrijgd*.

Pluizen (plukken, rafelen) is sterk: *ploos, geplozen*; *pluizen* (pluizen afgeven) is zwak: *pluisde, gepluisd*.

Malen (fijn maken) heeft *maalde, gemalen*; *malen* (zich bekommeren, mijmeren, zaniken): *maalde—gemaald*.

eren (van eene wonde) heeft *zwoor—gezwooren*; *zweren* en eed *zweren*): *zwoer—gezwooren*.

Wassen (groeien, rijzen van 't water) heeft *wies—gewassen*; *wassen* (met was bestrijken) *waste—gewast*.

Wasschen (reinigen) heeft *wiesch—gewasschen*.

Scheppen (voortbrengen) heeft *schiep—geschapen*; *scheppen* (putten, behagen scheppen) *schepte—geschept*.

Ontvouwen (uit de plooiën of vouwen maken) heeft *ontvouwde—ontvouwen*; in de beteekenis van *uitleggen* (fig.): *ontvouwde—ontvowd*.

Raden heeft *raadde* en ook *ried—geraden*.

De werkwoorden *aantijgen* (beschuldigen), *bezwijmen*, *krij-schen*, *grjnen* kunnen zoowel sterk als zwak worden ver-voegd, b.v. *hij teg of tÿgde hem die misdaad aan; hij heeft hem die misdaad aangetegen of aangetÿgd* enz.

Tÿgen (trekken) heeft *toog* — *getogen*.

177. Zwakke werkwoorden hebben in alle vormen denzelfden stamklinker. In den onvolmaakt verleden tijd komt *de* of *t* achter den stam, en hun verleden deelwoord eindigt op *d* of *t*.

178. In den onvolmaakt verleden tijd komt *de* achter den en stam en 't verleden deelwoord eindigt op *d*, als de slotmedeklinker van dien stam *zacht* of *vloeiend* is, of als de stam op eenen *klinker* uitgaat:

Onbep. wijs.	Stam.	Onv.verl.t.	Verl.dlw.
baden	baad	baadde	gebaad
stroomen	stroom	stroomde	gestroomd
vloeien	vloei	vloiede	gevloeid.

179. *Leven*, *vreezen* hebben *leefde*, *vreesde*, *geleefd*, *geveesd*, omdat de *f* en *s* eigenlijk in plaats van *v* en *z* gebruikt worden; *v* en *z* kunnen nooit slotmedeklinkers zijn. Men handelt dus, alsof de stam *leev* en *vreez* was.

180. In den onvolmaakt verleden tijd komt *te* achter den stam en 't verleden deelwoord eindigt op *t*, als de slotmedeklinker van den stam *scherp* is:

Onbep. wijs.	Stam.	Onv.verl.t.	Verl.dlw.
hopen	hoop	hoopte	gehooft
smachten	smacht	smachtte	gsmacht.

181. Als het verleden deelwoord van een zwak werkwoord als bijvoeglijk naamwoord gebruikt en verbogen wordt, dan moet de *d* of *t* alleen verdubbeld worden, wanneer ze onmiddellijk volgen op eenen korten (onvolkomen) klinker. b.v.: *de geredde drenkeling*, *de bespattte schoenen*.

In alle andere gevallen wordt de *d* of *f* niet verdubbeld: *de verarmde familie*, *verdorde bladeren*; *een gedooede os*, *gehate menschen*, *gepote aardappelen*, *bereide spijzen*, *de geuite wensch*.

182. Werkwoorden, die met een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord zijn samengesteld, worden zwak vervoegd: *beeld-*

houden, pluimstrijken, dwarsdrijven. De onvolmaakt verleden tijd is: ik *beeldhouwde, pluimstrijkte, dwarsdrijfde*; 't verleden deelwoord: *gebeeldhouwd, gepluimstrijkt, gedwarsdrijfd.*

Werkwoorden als *herbergen, glimlachen*, die van de zelfstandige naamwoorden *herberg* en *glimlach* zijn afgeleid, worden ook zwak vervoegd.

Van de werkwoorden *koorddansen, buikspreken, kroegloopen* worden in de vervoeging de deelen gescheiden: *hij danst op de koord, spreekt uit of met den buik, loopt naar de kroeg.*

183. Het **tegenwoordig deelwoord** van sterke zoowel als van zwakke werkwoorden wordt gevormd door *end* achter den stam te voegen; *loopend, hoorend*. Het **verleden deelwoord** neemt *ge* voor zich: *gelopen, gehoord*.

Als het werkwoord reeds *onscheidbaar* verbonden is met een voorvoegsel of een bijwoord, dan valt *ge* weg: *verwachten—verwacht erkennen—erkend, omringen—omringd, ondergaan—ondergaan*.

Is het werkwoord *scheidbaar* samengesteld met een bijwoord, dan komt *ge* tusschen de beide deelen: *uitspreken—uitsgesproken, ondergaan—ondergegaan*.

184. *Onscheidbaar* met zelfstandige of met bijvoeglijke naamwoorden samengestelde werkwoorden hebben *ge* vóór het verleden deelwoord: *pluimstrijken—gepluimstrijkt, dwarsdrijven—gedwarsdrijfd*.

Ook die, welke van zelfstandige naamwoorden zijn afgeleid: *herbergen—geherbergd, vernissen—gevernist, vonnissen—gevonnist*.

Zijn de werkwoorden *scheidbaar* met een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord samengesteld, dan komt *ge* tusschen de deelen: *vrijspreken—vrijgesproken, ademen—ademgehaald*.

185. De werkwoorden nemen de volgende uitgangen achter den stam:

Aantoonende wijs

Tegenw. tijd

Enkel.

1e pers. — (e)
2e " (ontbr.)
3e " — t

Aanvoegende wijs

Tegenw. tijd

Enkelv.

1e pers. — e
2e " (ontbr.)
3e " — e

Meerv.

1e pers. — **en**
 2e „ — **t**
 3e „ — **en.**

Onvolm. verl. tijd.**Enkelv.****sterke ww. zwakke ww.**

1e pers. — — **de of te**
 2e „ (ontbr.) (ontbr.)
 3e „ — — **de of te**

Meerv.

1e pers. — **en** — **den of ten**
 2e „ — **t** — **det of tet**
 3e „ — **en** — **den of ten.**

Meerv.

1e pers. — **en**
 2e „ — **et**
 3e „ — **en.**

Onvolm. verl. tijd**Enkelv.****sterke ww. zwakke ww.**

1e pers. — **e** — **de of te**
 2e „ (ontbr.) (ontbr.)
 3e „ — **e** — **de of te**

Meerv.

1e pers. — **en** — **den of ten**
 2e „ — **et** — **det of tet**
 3e „ — **en** — **den of ten.**

De werkwoorden *binden*, *baden* en *hopen* worden vervoegd.

Aantoonende wijs**Tegenw. tijd****Enkelv.**

1e pers. ik *bind*, *baad*, *hoop*
 2e „ (ontbr.)
 3e „ hij *bindt*, *baadt*, *hoopt*

Meerv.

1e pers. wij *binden*, *baden*, *hopen*
 2e „ gij *bindt*, *baadt*, *hoopt*,
 3e „ zij *binden*, *baden*, *hopen*

Aanvoegende wijs**Tegenw. tijd.****Enkelv.**

1e pers. ik *binde*, *bade*, *hope*
 2e „ (ontbr.)
 3e „ hij *binde*, *bade*, *hope.*

Heerv.

1e pers. wij *binden*, *baden*, *hopen*
 2e „ gij *bindet*, *badet*, *hopen*
 3e „ zij *binden*, *baden*, *hopen.*

Onvolm. verl. tijd**Enkelv.**

1e pers. ik *bond*, *baadde*, *hoopte*
 2e „ (ontbr.)
 3e „ hij *bond*, *baadde*, *hoopte.*

Onvolm. verl. tijd**Enkelv.**

1e pers. ik *bonde*, *baadde*, *hoopte*
 2e „ (ontbr.)
 3e „ hij *bonde*, *laadde*, *hoopte.*

	Meerv.		Meerv.
1e pers	wij <i>bonden, baadden, hoopten</i>	1e pers.	wij <i>bonden, baadden hoopten</i>
2e "	gij <i>bondt, baaddet, hooptet</i>	2e "	gij <i>bondet, baaddet, hooptet</i>
3e "	zij <i>bonden, baadden, hoopten.</i>	3e "	zij <i>bonden, baadden, hoopten.</i>

186. De uitgangs-*e* van den 1sten persoon der aantoonende wijs, tegenw. tijd, wordt thans niet meer gebruikt. Ze komt nog voor in *zegge* (op eene kwitantie), d. i. *ik zegge*, en soms aan 't slot van eenen brief: *verblijve*, d. i. *ik verblijve*.

Dichters laten wel eens den persoonsuitgang *t* in den 2den persoon meervoud der aantoonende wijs, onvolmaakt verleden tijd, bij de zwakke werkwoorden weg, om de welluidendheid: *gij hoorde, gij voelde*.

Onregelmatige werkwoorden.

187. Onregelmatige werkwoorden wijken van de gewone regelen der vervoeging af.

Kunnen, zullen, mogen, weten, moeten missen in den 3den pers. van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs den persoonsuitgang *t*: *hij kan, hij zal, hij mag, hij weet, hij moet*.

Bij *weten* en *moeten* merkt men dit niet, daar de stam reeds op eene *t* uitgaat.

In 't meervoud van dezen tijd verandert de stamklinker bij *kunnen, zullen, mogen*. Men zegt n.l. *wij kunnen, zullen mogen*.

De onvolmaakt verleden tijd dezer onregelmatige werkwoorden is: *ik kon(de), ik zou(de), ik mocht, ik wist, ik moest* enz.

't Verleden deelwoord is *gekund, gemoogd, geweten, gemoeten*. *Zullen* heeft geen verleden deelwoord.

Willen mist in den 3den pers. van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs de *t*: *hij wil*.

De onvolmaakt verleden tijd is: *ik wilde* naast *ik wou*.

188. *Brengen denken, dunken, zoeken, koopen* vormen onregelmatige onvolmaakt verleden tijden: *ik bracht, dacht, docht, zocht, kocht*. De verleden deelwoorden zijn: *gebracht, gedacht, gedocht, gezocht, gekocht*.

Dunken is een onpersoonlijk werkwoord, dat den datief bij zich heeft: *Het heeft dien mannen goed gedocht, dat besluit te nemen*.

Werken heeft naast den regelmatigen vorm van den onvolmaakt verleden tijd en 't verleden deelwoord: *ik werkte—gewerkt*, in verheven stijl: *ik wrocht — g ewrocht*.

Doen heeft in den onvolmaakt verleden tijd der aantoonende wijs: *ik deed*. 't Verleden deelwoord is *gedaan*.

189. *Hebben* is in den 3den pers. van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs: *hij heeft*.

In den onvolmaakt verleden tijd: *ik had — wij hadden*; 't verleden deelwoord *gehad*.

De tegenwoordige tijd der aanvoegende wijs is: *ik hebbe, hij hebbe* enz.; de onvolmaakt verleden tijd dezer wijs: *ik hadde, hij hadde* enz.

190. 't Werkwoord *zijn* heeft uiteenloopende vormen: in de aantoonende wijs, tegenwoordigen tijd: *ik ben, hij is, wij zijn, gij zijt, zij zijn*; in den onvolmaakt verleden tijd: *ik was, hij was, wij waren* enz. van 't werkwoord *wezen*.

Van de aanvoegende wijs is de tegenwoordige tijd: *ik zij, hij zij, wij zijn, gij zijt, zij zijn*; de onvolmaakt verleden tijd: *ik ware, hij ware, wij waren, gij waart, zij waren*. Het tegenwoordig deelwoord is *zijnde*. 't Verleden deelwoord *geweest* (van *wezen*).

De samengestelde verleden tijden van dit werkwoord worden met *zijn* vervoegd: *ik ben geweest, ik was geweest* enz.

Vorming der werkwoorden.

191. **Afleiding.** Werkwoorden, van zelfstandige naamwoorden of bijvoeglijke naamwoorden afgeleid, heeten **denominatieven**, b.v.: *ploegen, arbeiden, pennen, zeilen* van de zelfstandige naamwoorden: *ploeg, arbeid, pen, zeil*: en *sterken*

bleeken, *witten*, *vestigen*, *pletten* van de bijvoeglijke naamwoorden: *sterk*, *bleek wit*, *vast*, *plat*.

192. Sommige dezer werkwoorden, die op *eren* of *elen* uitgaan, en eene herhaalde werking uitdrukken, noemt men **frequentatieven** (*herhalingswerkwoorden*): *dobberen* (van *dobber*), *brokkelen* (van *brokkel*), *droppelen* (van *droppel*), *wankelen* (van *wankel*).

Andere zijn van werkwoorden gevormd: *kibbelen* (van *kijven*), *krabbelen* (van *krabben*), *bedelen* (van *bidden*).

193. **Causatieven** (*oorzaakswerkwoorden*) geven het veroorzaken of doen plaats hebben te kennen van de werking, door het grondwoord genoemd. De voornaamste zijn: *drenken* (doen *drinken*), *wenden* (doen *winden*), *leggen* (doen *liggen*), *zetten* (eigenl. doen *zitten*), *leiden* (doen *lijden*, in de oude beteekenis van *gaan*, zooals in *overlijden*, [eigenl. *overgaan*] en *verleden week*), *zoogen* (doen *zuigen*), *voeren* (doen *varen*), *vellen* (doen *vallen*).

194. Van bijwoorden gevormde werkwoorden zijn: *innen*, *uiten*, *naderen*, *opperen*, *vorderen*; van een bezittelijk voor-naamwoord is *mijnen* gevormd.

195. **Samenstelling**. De werkwoorden zijn scheidbaar of onscheidbaar samengesteld.

196. Van de onscheidbaar samengestelde werkwoorden blijven de deelen steeds verbonden:

Wij bewandelen; *wij ondersteunen*; *wij raadplegen*.

197. De werkwoorden zijn onscheidbaar samengesteld met de voorvoegsels **be**, **ge**, **her**, **ont**, **ver**, **er**.

Be, eigenlijk *bij*, hoewel deze beteekenis in weinig werkwoorden nog kenbaar is: *beroeven*, *bekomen*, *berusten*.

Be duidt aan, dat de handeling zich over de geheele oppervlakte van een voorwerp uitstrekt: *bebouwen*, *bedekken*, *beplanten*. *bezaaien*.

Be vormt van onovergankelijke werkwoorden overgankelijke: *begaan*, *bewandelen*, *bewonen*.

Be beteekent voorzien van: *bemannen*, *bedijken*, *bevoeren*.

Ge beteekent oorspronkelijk samen, maar deze beteekenis is in weinig werkwoorden kenbaar: *gelijken*, *geleiden*.

Ge heeft eene eenigszins versterkende kracht in: *gewennen*, *gevoelen*.

Dikwijls kan het evengoed weggelaten worden: *verzellen* en *vergezellen*, *lijken* en *gelijken*.

Her beteekent op nieuw: *herlezen*, *herbouwen*, *herkennen*.

Ont beteekent tegen, b. v. in *ontvangen*, *ontzien*; ont beteekent weg in: *ontkomen*, *ontloopen*, *ontlieden*, *ontvluchten*.

Ont duidt het begin eener werking aan in: *ontvlammen*, *ontplofften*, *ontslapen*, *ontkiemen*.

Ont duidt eene berooving aan in: *ontmaskeren*, *ontsluieren*, *ontmantelen*, *ontkleeden*.

Ont beteekent het brengen in eenen vroegeren toestand: *ontbinden*, *ontdekken*, *ontwikkelen*, *ontsluiten*.

Ver beteekent weg: *verbannen*, *verspreiden*, *verplaatsen*, *verhuizen*.

Ver heeft daardoor ook de beteekenis van vernietigen, doen verdwijnen: *verbranden*, *verbruiken*, *verspillen* of van verkeerdt; *zich verpraten*, *zich verrekenen*, *zich vergissen*.

Ver beteekent bedekken met datgene, wat door 't grondwoord wordt uitgedrukt: *vergulden*, *verzilveren*, *vertinnen*, *verbloemen*.

Ver beteekent maken of worden tot datgene, wat het grondwoord uitdrukt: *verharden*, *versteenen*, *verarmen*, *verblijden*, *verlossen*.

Er komt nog voor in: *erkennen*, *ervaren*.

198. Werkwoorden, onscheidbaar samengesteld met de bijwoorden *door*, *mis*, *om*, *onder*, *over*, *voor*, *weder* nemen den klemtoon op het tweede lid der samenstelling: *doorlêven*, *misdoen*, *omringen*, *onderstêunen*, *overdenken*, *voorzien*, *wederstrêven*.

Deze werkwoorden vormen, even als de in par. 197

genoemde, hun verleden deelwoord zonder *ge*; *doorleefd*, *misdään*, *omringd* enz.

199. Werkwoorden, onscheidbaar samengesteld met zelfstandige of bijvoeglijke naamwoorden zijn: *raadplegen*, *pluimstrijken*, *gekscheren* (*scheren* = spotten), *doodverven*, *vrijwaren*. Ze nemen in 't verleden deelwoord *ge* vóór het eerste lid: *geraadpleegd*, *gepluimstrijkt*, *gegekscheerd*, *gedoodverfd*, *gevrijwaard*.

200. Uit twee werkwoorden zijn samengesteld: *spelewaren*, *ruilebuiten* (*buiten* = *ruilen*).

201. De scheidbaar samengestelde werkwoorden zijn die, waarvan de leden in den hoofdzin gescheiden worden: *goedvinden*, *aanspreken*: *Ik vind het goed*. *Zij spraken ons aan*.

202. Werkwoorden, scheidbaar samengesteld met bijwoorden zijn: *navolgen*, *wegloopen*, *samenstroomen*, *doorwerken*, *mistasten*, *ómkeeren*, *óndergaan*, *óverwegen*.

Ze nemen den klemtoon op het eerste lid der samenstelling.

Let op 't verschil van beteekenis tusschen:

óverwegen en *overwégen*,
óverdríjven en *overdriéven*,
mísdóen en *misdóen*,
óverkómen en *overkómen*,
óndergáan en *ondergáan*,
óverleggen en *overléggen* enz.

203. Werkwoorden, scheidbaar samengesteld met zelfstandige of bijvoeglijke naamwoorden zijn: *aderiaten*, *kwijtschelden*, *plaatsgríjpen*, *hoogachten*, *goedkeuren*.

Deze werkwoorden en de in par. 202 genoemde nemen *ge* tusschen de beide deelen der samenstelling: *adergelaten*, *kwijtscholden*, *plaatsgegrepen* enz. Ook *overgewogen*, *overgedreven*, *overgekomen* enz.

204. Enkele werkwoorden zijn afgeleid door samenstelling van den stam van een werkwoord met een zelfstandig naamwoord: *knikkebollen*, *knipoogen*, *plukharen* enz.

't BIJWOORD.

205. Bij woorden bepalen een werkwoord, een bijvoeg-

lijk naamwoord, een bijwoord of een telwoord: *De jongen leert vlijtig. Mijn oom komt morgen. Het leger trok voorwaarts. De hond is buitengewoon waakzaam. Hij werkt uiterst vlug. Er zijn zeer weinig koeien in de weide.*

206. Men verdeelt de bijwoorden in verschillende soorten: bijwoorden van **tijd**, van **plaats**, van **hoedanigheid**, van **graad**, van **voorstellingswijze**, van **omstandigheid**.

207. Bij woorden van tijd zijn: *thans, heden, gisteren, ooit, nooit, toen, somtijds, steeds, dikwijls*; de vragende: *wanneer? hoelang?*

208. Bij woorden van plaats: *op, in, uit, aan, voor, langs, af, toe, hier, daar, ginds, ergens, nergens, heinde en ver*; de vragende: *waar? van waar? waarheen?*

De woorden *op, in, uit, aan, voor* enz. kunnen als bijwoorden en als voorzetsels gebruikt worden. Ze zijn bijwoorden in zinnen als: *De weg loopt langzaam op. Wij reden de brug op. Ik trad de kamer in. Hij gaat de deur uit.* Ze zijn voorzetsels in: *Ik stond op de brug. Hij was in de kamer. Hij kwam uit dit huis.*

209. Bij woorden van hoedanigheid: *goed, vlug, snel, rechts, links, zachtjes, zoo, dus, hoe, anders.*

Vele van deze bijwoorden kunnen ook als bijvoeglijke naamwoorden worden gebruikt.

In de zinnen: *Hij werkt goed en vlug. Zij loopen snel*, zijn de woorden *goed, vlug* en *snel* bijwoorden. In: *Dit boek is goed. De jongen is vlug. Met snellen gang naderde hij* zijn deze woorden bijvoeglijke naamwoorden.

210. Bij woorden van graad (die de mate van eene hoedanigheid of werking aanduiden): *veel, weinig, zeer, nauwelijks, bijzonder, buitengewoon, uitermate, uitstekend.*

211. Bij woorden van voorstellingswijze. Hiertoe behooren de bevestigende: *ja, zeker, gewis, waarlijk, stellig*, de ontkennende: *neen, niet, geenszins*; twijfelende: *misschien, waarschijnlijk, wellicht, vermoedelijk.*

212. Bij woorden van omstandigheid: *slechts, zelfs, mede, alleen, vergeefs.*

213. In de plaats van een voornaamwoord, door een voor-

zetsel voorafgegaan, maakt men gebruik van zoogenaamde voornaamwoordelijke bijwoorden, vooral wanneer er van zaken sprake is: *Ik bedoel den tuin buiten de stad: reeds voor eenige maanden heb ik u daarvan (van dien) gesproken. Gij komt altijd op die bekende zaak terug; ik wil hier mede (met deze) niets te maken hebben. Het mes, waarmede (met hetwelk) hij zich wondde, was niet scherp.*

Soms ook van personen: *De jongens, waarvan (van wie) ik u gisteren sprak, waren de zoons van den bakker.*

214. Sommige bijwoorden kunnen zinnen verbinden, evenals voegwoorden. Men noemt ze voegwoordelijke bijwoorden.

Ze verbinden nevenschikkende zinnen: *Ik had u verwacht: echter kwaamt gij niet. Het regent, daarom blijf ik thuis.*

Deze woorden behooren als bijwoorden bij het werkwoord, dat er door bepaald wordt.

Als ze vóór aan den zin staan, moet daarom het werkwoord onmiddellijk volgen, zooals in bovenstaande zinnen.

Maar ze kunnen ook achter 't werkwoord geplaatst worden: *gij kwaamt echter niet, ik blijf daarom thuis.*

Andere voegwoordelijke bijwoorden verbinden ondergeschikte zinnen: *Vertel mij eens, hoe die zaak zich heeft toegedragen. Ik weet niet, waar ik hem gezien heb.*

't VOORZETSEL.

215. De voorzetsels wijzen de betrekking aan tusschen twee zelfstandigheden. In den zin: *Wij wandelen in den tuin*, duidt *in* de betrekking aan tusschen *wij* en *tuin*. Zegt men: *De linde staat vóór het huis*, dan wijst *voor* de betrekking aan tusschen *linde* en *huis*,

Van de beide zelfstandigheden is de éene het hoofdbegrip, de andere de bepaling of het ondergeschikte begrip.

In bovenstaande zinnen zijn *wij* en *linde* de hoofdbegrippen, terwijl *tuin* en *huis* den dienst doen van bepalingen.

216. Het voorzetsel wordt altijd vóór het ondergeschikte begrip (de bepaling) geplaatst.

De bepaling na een voorzetsel kan worden uitgedrukt door een zelfstandig naamwoord: *Die boeken liggen op den lessenaar*; door een voornaamwoord (plaatsvervanger van een zelfstandig naamwoord): *Men sprak over hem*; door eene onbepaalde wijs: *Hij komt om te werken*.

217. De voorzetsels kunnen eene *plaatselijke* eene *tijdelijke* en eene *figuurlijke* betrekking aanduiden.

Eene plaatselijke betrekking wordt bedoeld in den zin: *De linde staat vóór het huis*.

Eene tijdelijke in: *Ik ga op reis over drie dagen*

Eene figuurlijke in: *Men leert in den nood zijne vrienden kennen*.

218. Thans worden de voorzetsels gevolgd door den vierden naamval. Uit verschillende uitdrukkingen blijkt, dat ze vroeger ook eenen derden naamval regeerden: *te goeder trouw, in allen gevalle, na den eten, met dien verstande, mettertijd* (voor: *met der tijd*), *in den beginne, ter plaatse* (voor: *te der plaatse*), *ten einde* (voor: *te den einde*).

219. Veel bijwoorden kunnen als voorzetsels voorkomen, zooals *op, om, in, uit, onder, aan* enz.

Wanneer deze woorden vóór een zelfstandig naamwoord, een voornaamwoord of eene onbepaalde wijs zijn gebruikt, doen ze den dienst van voorzetsels: *Hij loopt op de markt. Zij zaten om de tafel, in de kamer. Ik dacht aan u. Ik kom om te werken*. Worden ze echter tot nadere bepaling van 't werkwoordelijk gezegde gebruikt, dan noemt men ze bijwoorden: *Wij wandelden de brug op. Ik trad de kamer in*. De bijwoorden *op* en *in* dienen in deze zinnen om de richting van het wandelen en het treden aan te geven.

220. Sommige voorzetsels zijn oorspronkelijk zelfstandige naamwoorden: *wegens, krachten, tijdens, ondanks*.

Andere, zooals: *gedurende, niettegenstaande, volgens, aan-gaande*, zijn eigenlijk tegenwoordige deelwoorden.

Ook kunnen geheele uitdrukkingen als voorzetsel dienst doen: *in weerwil van, uit kracht van, ten spijt van* enz.

't **VOEGWOORD.**

221. Voegwoorden verbinden zinnen of deelen van zinnen en wijzen de betrekking aan tusschen de zinnen of zinsdeelen: *Wij kunnen niet uitgaan, want het regent. Ik zal het doen, indien ik tijd heb.*

't Voegwoord *want* verbindt de zinnen: *Wij kunnen niet uitgaan* en *het regent* en wijst tevens aan, dat de laatste zin *redengevend* is ten opzichte van den eersten.

't Voegwoord *indien* verbindt de zinnen: *Ik zal het doen* en *ik heb tijd*, en drukt daarbij uit, dat de laatste zin in *voorwaardelijke* betrekking tot den eersten staat.

222. Er zijn *nevenschikkende* en *onderschikkende* voegwoorden. De *nevenschikkende* voegwoorden verbinden zinnen van gelijken rang, n.l. hoofdzinnen met hoofdzinnen, afhankelijke met afhankelijke zinnen. De *onderschikkende* voegwoorden verbinden afhankelijke zinnen aan hoofdzinnen.

223. Naar de beteekenis spreekt men van *aaneenschakelende*, *tegenstellende*, *redengevende*, *tijdbepalende*, *doelaanwijzende*, *voorwaardelijke* voegwoorden enz. (Zie: **Eerste afdeling**, *samengestelde zin*).

224. Verscheiden woorden kunnen als bijwoord en als voegwoord dienst doen:

Toen is tijdbepalend bijwoord in: *Toen gingen wij op reis.* Het bepaalt hier de werking *gaan*.

Toen is tijdbepalend voegwoord in: *Wij ontmoetten uwen broeder, toen wij aan het station waren.* In dit geval verbindt *toen* twee zinnen en wijst het tusschen die zinnen eene betrekking van tijd aan.

Sedert is bijwoord in: *Sedert hebben we hem niet meer gezien.*

Sedert is voegwoord in: *Wij hebben hem niet ontmoet, sedert (dat) hij te A. woont.*

Voor is bijwoord in: *Wij gingen u voor.*

Voor is voegwoord in: *Hij was vertrokken, voor (dat) iemand het had gemerkt.*

Sedert en voor kunnen ook als voorzetsels voorkomen: *Sedert dien dag is veel veranderd. Voor uw vertrek naar Z. wensch ik u nog te spreken. De eik staat vóór het huis.*

225. De voegwoorden *tenzij* en *tenware* beteekenen *het en (niet) zij, het en (niet) ware*. 't Woordje *en* is een oud ontkennend bijwoord. Men zegge dus niet: *Ik ga uit, tenzij het niet regent*; maar: *tenzij het regent*.

226. 't Voegwoord of kan *nevenschikkend*, tegenstellend zijn: *Hij is te laat aan den trein gekomen, of hij heeft mijn bericht niet ontvangen*.

't Kan ook *onderschikkend* voorkomen, en beteekent dan eigenlijk *indien*: *Ik weet niet of ik komen kan. Het zal moeten blijken, of gij gelijk hebt*. In deze gevallen verbindt het eenen voorwerps- of eenen onderwerpszin, die eenen twijfel uitdruk, aan den hoofdzin.

227. Meestal worden onderwerps- en voorwerpszinnen door 't voegwoord *dat* aan den hoofdzin verbonden: *Het blijkt, dat hij gelijk heeft. Ik hoop, dat hij komt*.

Men verwarre het voegwoord *dat* niet met het betrekkelijk voornaamwoord *dat*. Het voegwoord *verbindt* alleen twee zinnen, terwijl het betrekkelijk voornaamwoord bovendien altijd moet terugwijzen op eenen voorafgenoemden persoon of eene zaak: *Het kind, dat daar loopt, gaat naar school. Het boek, dat ik gelezen hebt, is zeer onderhoudend*.

228. Met voorzetsels verbonden, vormt het voegwoord *dat* de voegwoorden: *nadat, voordat, totdat, doordat*; met bijwoorden: *sinds (dat), sedert (dat)*; met deelwoorden: *gesteld (dat), aangezien (dat), uitgenomen (dat)* enz.

HET TUSSCHENWERPSEL.

229: Tusschenwerpsels zijn uitingen van 't gevoel of klanknabootsingen.

He, hoezee, hoera geven vreugde te kennen.

Ach, och, o wee, au, helaas zijn uitingen van smart.

He he, zoo zoo van verwondering.

Klanknabootsingen zijn: *plomp, bons, krik, krak*.

DERDE AFDEELING.

VOORNAAMSTE SPELREGELS.

Klinkers.

230. Er zijn zeven klinkers (vocalen): **a (aa)**, **e (ee)**, **i (ie)**, **o (oo)**, **eu**, **oe**, en **u (uu)**.

Ze kunnen onvolkomen of kort, toonloos of onduidelijk en volkomen of lang worden uitgesproken.

231. Onvolkomen klinkers komen voor in gesloten (op eenen medeklinker uitgaande) lettergrepen: *bad, bed, dit, tot, lust*.

Vóór *ch* komen ze in open lettergrepen voor: *la—chen, po—chen, ku—chen*.

232. Toonloos zijn de klinkers *e, i* en *u* in: *de, te, monniken, Dokkumer*.

233. Volkomen klinkers kunnen voorkomen in gesloten lettergrepen en worden dan gerekte genoemd: *jaar, deel, ziel, boor, deur, boek, muur*.

Ze worden in gesloten lettergrepen altijd met een dubbel letterteeken geschreven, uitgezonderd de *u* vóór de *w*: *ruuw, schuw*.

234. Volkomen klinkers kunnen in open lettergrepen voorkomen: *ja—ren, dee—len, we—ken, zie—len, hoo—ren, bo—ren, deu—ren* enz.

De volkomen *a* en *u* worden in open lettergrepen door één letterteeken voorgesteld: *ja—ren, nu—ren*.

Vóór den uitgang *tje* wordt echter de *a* verdubbeld: *paa—tje, laa—tje*.

235. De *e (ee)* en *o (oo)* worden in open lettergrepen soms door een enkel, soms door een dubbel letterteeken voorgesteld.

236. Met eene enkele **e** in open lettergrepen schrijft men: *a. de vormen van sterke werkwoorden (uitgezonderd heeten): nemen, stelen, wegen, treden*.

Sterk waren vroeger *helen (verbergen), kneden, weven*.

- b. van sterke werkwoorden afgeleide woorden: *leger* (van *liggen*), *heler* (van *helen*), *bede* van (*bidden*), *kreten* (van *krjten*).
- c. de woorden, waarin de *e* met *a* of *i* afwisselt:
<i>beter</i> — <i>baten</i>	<i>leden</i> — <i>lid</i>
<i>steden</i> — <i>stad</i>	<i>schepen</i> — <i>schip</i>
<i>veren</i> — <i>varen</i>	<i>spleten</i> — <i>split</i> .
- d. de woorden, waarin de volkomen *e* met de onvolkomen *e* afwisselt:
<i>bevelen</i> — <i>bevel</i>	<i>gebreken</i> — <i>gebrek</i>
<i>belegeren</i> — <i>beleg</i>	<i>keten</i> — <i>ketting</i>
<i>deken</i> — <i>dek</i>	<i>wegen</i> — <i>weg</i> .
- e. de woorden, waarin de *e* met *eu* afwisselt:
<i>lenen</i> — <i>leunen</i>	<i>stenen</i> — <i>steunen</i>
<i>peluw</i> — <i>peul</i>	<i>zeven</i> — <i>zeuwen</i> .
- f. de woorden, die in 't Hoogduitsch een *a* of *i* (*ie*) hebben:
<i>beken</i> —Hd. <i>Bach</i> (enkelv.)	<i>delen</i> (planken)—Hd. <i>Diele</i> (enkelv.)
<i>menig</i> —Hd. <i>manch</i>	<i>hemel</i> —Hd. <i>Himmel</i>
<i>nering</i> —Hd. <i>Nahrung</i>	<i>schrede</i> —Hd. <i>Schritt</i>
<i>bever</i> —Hd. <i>Biber</i>	<i>onweder</i> —Hd. <i>Gewitter</i> .
- g. alle woorden, die in 't Fransch eene *e* of *i* hebben:
<i>leveren</i> —Fr. <i>livrer</i>	<i>profeten</i> —Fr. <i>prophète</i> (enkelv.)
<i>ledekant</i> —Fr. <i>lit de camp</i>	<i>heraut</i> —Fr. <i>héraut</i> .
<i>planeten</i> —Fr. <i>planète</i> (enkelv.)	

237. Met eene dubbele **ee** in open lettergrepen schrijft men:

- a. de woorden, waarin de *ee* met *ei* afwisselt:
<i>breede</i> — <i>verbreiden</i>
<i>heelen</i> —(<i>heil</i> , <i>heilzaam</i>)
<i>gereede</i> — <i>bereiden</i> .

Uitgezonderd het achtervoegsel *heden*, als meervoud van *heid*.

- b. de uitgangen *eeren*, *eelen*, *eesche*, *eezen*; *regeeren*, *boetseeren*, *houweelen*, *Japaneesche*, *Chineezzen*.

c. de woorden, waarin de *ee* uit samentrekking is ontstaan:

<i>kweelen</i> — <i>kwedelen</i>	<i>slee</i> — <i>slede</i>
<i>leege</i> — <i>ledige</i>	<i>veeren</i> — <i>vederen</i>
<i>preeken</i> — <i>prediken</i>	<i>leeren</i> — <i>lederen</i> .

d. de woorden, die uit éene open lettergreep bestaan: *zee*
vee, *thee*, *twee*.

Uitgezonderd het tusschenwerpsel *he*.

e. de woorden, die in 't Hoog-Duitsch *ai* of *ei* hebben:

<i>beenen</i> —Hd. <i>Bein</i> (enkelv.)	<i>kleeden</i> —Hd. <i>Kleid</i> (enkelv.)
<i>bleeke</i> —Hd. <i>bleich</i>	<i>meenen</i> —Hd. <i>meinen</i>
<i>deelen</i> —Hd. <i>Theil</i> (enkelv.)	<i>smeeken</i> —Hd. <i>schmeichelen</i> .
<i>geene</i> —Hd. <i>kein</i>	<i>steenen</i> —Hd. <i>Stein</i> (enkelv.)
<i>geesel</i> —Hd. <i>Geiszel</i>	<i>teeken</i> —Hd. <i>Zeichen</i>
<i>heeten</i> —Hd. <i>heiszen</i>	<i>weeke</i> —Hd. <i>weich</i> .

238. Met eene enkele **o**, in open lettergrepen schrijft men:

a. alle vormen van sterke werkwoorden: *gestolen*, *gelogen*,
genomen, *gewogen*; wij *boden*, *logen* enz.

Uitgezonderd *loopen* en *stooten*.

b. woorden, die met sterke werkwoorden verwant zijn:
goten (naast *gieten*), *sproken* (naast *spreken*), *stoken* (naast
steken).

c. woorden, waarin de volkomen *o* met de onvolkomen *o*
afwisselt:

<i>beloven</i> — <i>belofte</i>	<i>loven</i> — <i>lof</i>
<i>broze</i> — <i>bros</i>	<i>oorlogen</i> — <i>oorlog</i>
<i>groce</i> — <i>grof</i>	<i>sloten</i> — <i>slot</i> .

d. woorden, waarin de *o* met *eu* afwisselt:

<i>droge</i> — <i>dreuge</i>	<i>woning</i> — <i>weuning</i>
<i>koning</i> — <i>keuning</i>	<i>zonen</i> — <i>zeun</i> .
<i>molen</i> — <i>meulen</i>	

e. woorden, die in 't Hoogduitsch *u* of *ü* hebben:

<i>boter</i> —Hd. <i>Butter</i>	<i>molen</i> —Hd. <i>Mühle</i>
<i>kogel</i> —Hd. <i>Kugel</i>	<i>schotel</i> —Hd. <i>Schüssel</i>
<i>noten</i> —Hd. <i>Nuss</i>	<i>vore</i> —Hd. <i>Furche</i> .

- f. woorden, die in 't Hoogduitsch eene onvolkomen o hebben:
<i>doren</i> —Hd. <i>Dorn</i>	<i>vrome</i> —Hd. <i>Fromm</i>
<i>hopen</i> —Hd. <i>hoffen</i>	<i>horen (hoorn)</i> —Hd. <i>Horn</i>
<i>koker</i> —Hd. <i>Kocher</i>	<i>zomer</i> —Hd. <i>Sommer</i> .
<i>open</i> —Hd. <i>offen</i> .	

239. Met eene dubbele **oo** in eene open lettergreep schrijft men :

- a. de uitgangen *genoot* en *loos*: *echtgenooten*, *huisgenooten*, *liefdelooze*, *achtelooze*.
- b. de woorden, waarin de *oo* uit samentrekking is ontstaan:
boömen—*bodemen* *doören*—*doderen* of *dojers*
bloö—*bloode* *zoö*—*zode*.
- c. de woorden, die uit eene enkele open lettergreep bestaan:
stroo, *vloo*.
- d. de woorden, die in 't Hoogduitsch *au*, *äu* of *eu* hebben:
boomen—Hd. *Baum* (enkelv.) *loochenen*—Hd. *läuchnen*.
doopen—Hd. *taufen* *oogen*—Hd. *Auge* (enkelv.)
droomen—Hd. *Traum* (enkelv.) *betoogen*—Hd. *zeugen*
hoopen—Hd. *Haufen* *tooveren*—Hd. *zaubern*.

240. Men lette op het verschil in beteekenis tusschen:

beren	(verscheurendedieren, en schulden)	beeren	(varkens, waterkeeringen)
delen	(planken, dorschvloeren),	deelen	(gedeelten)
gene	(aanw. voornaamw.)	geene	(niet eene)
generen	(onderhouden)	geneeren	(Fr. gêner)
helen	(verbergen)	heelen	(genezen)
keren	(vegen)	keeren	(wenden)
lenen	(leunen)	leenen	(ter leen ontvangen, ter leen geven)
rede	(verstand, redevoering)	reede	(ligplaats voor schepen)
slepen	(onoverg. werkw.)	sleeppen	(overg. werkw.)

veren	(overtochtsplaatsen over eene rivier)	en veëren	(vederen)
weken	(mv. van week)	„ weeken	(werkw.)
wezen	(werkw.)	„ weezen	(ouderl. kinderen)
doren	(plant)	„ dooren	(dojers)
hopen	(verlangen)	„ hoopen	(stapels, opstapelen)
kloven	(mv. van kloof)	„ klooven	(splijten)
kolen	(brandstof)	„ koolen	(groente)
poten	(planten, w.w.)	„ pooten	(mv. van poot)
schoten	(mv. van schot)	„ schooten	(mv. van schoot, nl. van een kleed of een zeil)
schoven	(onv. v. t. van schuiven)	„ schooven	(mv. van korenschoof)
sloten	(mv. van slot)	„ slooten	(mv. van sloot)
sloven	(sukkels)	„ slooven	(mv. van sloof = voorschoot)
stropen	(mv. van stroop)	„ stroopen	(werkw.)
tonen	(in de muziek)	„ toonon	(werkw. en mv. van toon of teen)
tronen	(mv. van troon)	„ troonen	(lokken)
zogen	(onv. v. t. van zuigen)	„ zoogen	(doen zuigen)

241. De **ie** schrijft men:

a. in open lettergrepen, op 't einde der woorden: *knie, olie, tralie, koffie*; (uitgezonderd in' de Latijnsche maandnamen: *Januari, Februari, Juni* en *Juli*).

b. in lettergrepen, waarin de klemtoon op *ie* valt: *tarief, fabriek, tarieven, Israëlieten, genieën*.

Valt de klemtoon op deze lettergreep niet, dan schrijft men **i**: *fabrikanten, Israëlitisme, muzikant*.

Ook schrijft men **i** in den uitgang *isch*: *afgodisch, harmonisch*.

Tweeklanken.

242. Bij 't uitspreken van de tweeklanken (diphthongen) hoort men min of meer duidelijk twee verschillende klinkers.

Er zijn zes gewone tweeklanken, **ai**, **au**, **ei**, **ij**, **ui** en **ou** en zes lange tweeklanken: **aal**, **aau**, **ooi**, **oei**, **eeu** en **ieu**.

De **ij** wordt onduidelijk of toonloos uitgesproken in de uitgangen *lijk* en *lijks*: *vriendelijk*, *behoorlijk*, *dagelijks*, *jaarlijks*.

Soms ook in de bezittelijke voornaamwoorden *mijn* en *zijn*.

De **y** komt in vreemde woorden voor: *Gymnasium*, *Cyprus*.

243. Met **ei** schrijft men:

a. de achtervoegsels *heid*, *lei* en *teit*:

goedheid, *allerlei*, *majesteit*.

b. woorden, waarin de *ei* met de dubbele *ee* afwisselt:

verbreiden—verbreeden *heil—heelen*
klein—kleene *weinig* (eigenl. *ellendig*)—*weenen*.

c. wanneer de *ei* uit *ag* of *eg* ontstaan is:

geleid—gelegd *meid—maagd*
gezeid—gezegd *peil—pegel*
heining—hagening *zeil—Hd. Segel*.

d. in woorden, die in 't Fransch *ai*, *é* of *ee* hebben:

kastelein—Fr. chatelain *fontein—Fr. fontaine*
feit—Fr. fait *hakkenei*(telganger)Fr.—*haquenée*
paleis—Fr. palais *karwei—Fr. corvée*.
pleizier—Fr. plaisir *livrei—Fr. livrée*.

244. Met **ij** schrijft men:

a. alle vormen der sterke werkwoorden: *blijven*, *grijpen*, *drijven*, *hijſchen*, *kijken*.

b. veel woorden met sterke werkwoorden verwant: *bijt*, *blijk*, *kijkje*, *ſchijn*, *ſtrijd*, *verwijt* enz.

Daarentegen ſchrijft men met *ei*: *beitel* (van *bijten*,) *steiger* (van *ſtijgen*), *leiden* (van *lijden*, oudtijds *gaan*), *neigen* (van *nijgen*).

c. woorden, waarin de **ij** in onze noordelijke provinciën als *i* (*ii*) wordt uitgesproken:

dijk—diik *pijn—piin*
grijs—griis *rijst—riist*
nijdig—nidig *wijn—wiin*.

d. woorden, die in 't Fransch *i* hebben:

andijvie—Fr. *andive* *partij*—Fr. *parti*
fijn—Fr. *fin* *patrijs*—Fr. *perdris*
mijl—Fr. *mille* *profijt*—Fr. *profit*.

e. het achtervoegsel *ij* (in 't Fransch *ie*): *galerij*, *bakkerij*, *schilderij*.

245. Men lette op 't verschil in beteekenis tuschen:

bij	(voorzetsel, of insect.)	en bei	(bezie)
berijden	(rijden op)	„ berelden	(gereed maken)
fijt	(zweer)	„ felt	(Fr. <i>fait</i>)
ijk	(merk)	„ elk	(eikeboom)
karwij	(zaad)	„ karwei	(werk)
lij	(kant van 't schip, waar de wind niet inkomt)	„ lei	(leisteen)
lijden	(dulden)	„ leiden	(voeren)
nijgen	(buigen)	„ neigen	(geneigd zijn)
pijl	(schicht)	„ pell	(watermerk)
rij	(reeks)	„ rei	(koor)
rijzen	(omhoog gaan)	„ reizen	(trekken)
stijl	(manier, pilaar)	„ steil	(rechtstandig)
vijl	(werktuig)	„ veil	(te koop)
vlijen	(neerleggen, voegen)	„ vleien	(naar den mond praten)
wijd	(breed)	„ welde	(grasvlakte)
		weldsch	(prachtig)
		uitweiden	(breedvoerig verhalen).

Medeklinkers.

246. Een medeklinker (consonant) is een geruisch voor of na eenen klinker: **boom**, **deur**, **mensch**.

Er zijn vloeiende medeklinkers: **l, m, n, r**
 (in 't woord molenaar)

zachte medeklinkers: **b, d, g, v, z, ng**

scherpe medeklinkers: **ch, k, p, s, t**
 (in de woorden 't kofschip)

sisletters: **s** en **z**.

De medeklinkers **j** en **v** noemt men ook wel halfklinkers, omdat ze verwant zijn met **i** en **oe**.

In vreemde woorden worden gebruikt **c**, **q** en **x**: *citroen, circus, consequent, expeditie*.

247. Aan 't begin van een woord worden de medeklinkers meestal geschreven, zooals ze uitgesproken worden.

Fonkelen, in figuurlijken zin (schitteren), wordt met *f* geschreven: in letterlijke beteekenis met *v*.

Samen (vroeger *tzamen*) wordt alleen of aan 't begin van een samengesteld woord met *s* geschreven: *samenkomst, samenleving, samenstelling*. Daarentegen: *te zamen, gezamenlijk, verzamelen*.

248. Midden in een woord wordt de medeklinker verdubbeld na eenen onvolkomen of korten klinker: *mudden, vluge, Haarlemmer, frissche*.

Van de *sch* verdubbelt men alleen de *s*: *flesschen, bosschen, visschen, tusschen*.

De *ch* wordt nooit verdubbeld: *lachen, kachel, pochen, kuchen*.

De medeklinker wordt verder niet verdubbeld, na eenen toonloozen klinker: *monniken, leeuweriken, Lochemer, Dokkumer*;

na eenen volkomen klinker of tweeklank: *boeken, knapen, geeselen; pausen, Pruisen, bruisen, ijselijk*.

249. De *g* wordt *ch* vóór de *t*: *macht, recht, plicht, klacht, gewicht*.

In de regelmatigte vormen der werkwoorden blijft echter de *g* vóór de *t*: *gij zegt, gij moogt, gij pleegt*.

Ook in zelfstandige naamwoorden, voor den uitgang *te* *gebergte, hoogte, droogte*;

of voor den uitgang *lijk*: *draaglijk, genoeglijk, ontzaglijk*.

Niet in *hachelijk, belachelijk*.

250. De *d* en *v* worden verscherpt tot *f* en *s* vóór den uitgang *nis*: *beeltenis, verbintenis, lafenis, begrafenis*.

De *v*, *z* en *ng* worden verscherpt tot *f*, *s* en *nk* voor den uitgang *lijk*: *sterfelijk, onbeschrijfelijk, vreeselijk, koninklijk, ontvankelijk*.

251. De *ng* wordt in *nk* veranderd, onmiddellijk voor den verkleiningsuitgang *je*: *rottinkje*, *koninkje*, *kettinkje*.

Overeenkomstig met de uitspraak wordt *nk* geschreven in: *koninkrijk*, *lankmoedig*, *jonkheer*, *jonkman*, *jonkvrouw*.

252. Aan 't einde van een woord worden de zachte medeklinkers door ons altijd s c h e r p uitgesproken.

Daarom schrijft men aan 't einde van onverbuigbare woorden altijd eenen scherp medeklinker: *omtrent*, *ooit*, *toch*, *doch*, *buskruit*, *noch* (= *niet*).

Nog in de beteekenis van *bovendien* wordt met *g* geschreven. *Nochtans* met *ch*. 't Beteekent ook *dan nog*.

253. Met *sch* worden geschreven de bijvoeglijke naamwoorden, die als bijwoorden op *s* uitgaan: *ginds* (bijw.)—*gindsch* (bijv. nw), *dagelijks* (bijw.)—*dagelijksch* (bijv. nw.), *vergeefs* (bijw.)—*vergeefsch* (bijv. nw.)

Andere worden als bijwoorden en als bijvoeglijke naamwoorden met *sch* geschreven: *frisch*, *malsch*, *valsch*, *heus**sch*, *kiesch*, *barsch*.

Met *s* schrijft men de bijvoeglijke naamwoorden: *dwers*, *paars*, *bits*, *kras*, *wars*, *gewis*, *dras*, *flats*, *spits*, *los*, *ros* en die, welke in den verbogen vorm eene *z* krijgen: *boos*—*booze*, *loos*—*looze*, *vuns*—*zunze*.

Eveneens de werkwoorden: *bruisen*, *torsen*, *wassen* (groeien), *kruisen*.

Invoeging van klinkers en medeklinkers.

254. Men schrijft zoowel: *liefelijk* als *lieftijk*, *vreeselijk* als *vreeslijk*, *verfoeielijk* als *verfoelijk*, *moeielijk* als *moeilijk*.

Onderscheid wordt gemaakt tusschen:

naamloos (zonder naam) en *nameloos* (onnoemelijk),

zinloos (zinledig) en *zinneloos* (krankzinnig),

werkloos (zonder arbeid) en *werkeloos* (niet werkende),

smaakloos (in letterlijken zin) en *smakeloos* (figuurlijk, in strijd met het schoonheidsgevoel).

255. Eene *n* wordt ingevoegd:

a. voor de uitspraak in: *kippenei*, *geitenoog*, *hondenhok eikenhout*.

b. als meervoudsuitgang in 't eerste lid der samenstelling, in: *brievenbus, hoedenfabrikant, eikenbosch, sterrenkunde, plantengroei, woordenlijst.*

c. om den geheelen stand of soort aan te duiden in: *heldenmoed, boerenwoning, slavenwerk, matrozenpak.*

De *n* wordt niet ingevoegd, als het eerste lid der samenstelling een enkelvoudig begrip te kennen geeft: *brilledoos, pijpekop, lampeglass, hanepoot.*

In de samenstellingen met het woord *boom* wordt nooit eene *n* ingevoegd: *denneboom, eikeboom, pereboom, kerseboom.*

256. Eene *s* wordt ingevoegd, als teeken van den tweeden naamval in: *dorpskerk, dorpskerk, handelsvloot, oorlogsbodem;* dus ook in: *dorpschool, handelsstad, handelsstand, oorlogsschip.*

257. Eene *t* wordt ingevoegd in: *mijnentwege, uventwege, zijenthelve.*

Niet in: *wezenlijk, gezamenlijk, openlijk, eigenlijk.*

't Koppelteeken.

258. Men plaatst een koppelteeken of bindstreepje in:
a. aardrijkskundige eigennamen: *Zuid-Holland, Noord-Amerika, West-Azië.*

Zonder koppelteeken schrijft men echter de daarvan afgeleide bijvoeglijke naamwoorden: *Zuidhollandsch, Noord-amerikaansch, Westaziatisch.*

b. zelfstandige of bijvoeglijke naamwoorden, met aardrijkskundige eigennamen samengesteld: *Java-koffie, Manilla-sigaren.*

c. titels: *kapitein-kwartiermeester, adjudant-onderofficier, luitenant-kolonel.*

HOOFDLETTERS.

259. Met eene hoofdletter worden geschreven:

a. eigennamen: *Hendrik, Maurits, Amsterdam.*

Bestaat een eigennaam uit twee of meer woorden, dan schrijft men ook het eerste met eene hoofdletter *Van der Does, De Ruyter, Den Bosch.*

- b. bijvoeglijke naamwoorden, van eigennamen gevormd: *Russisch, Fransch, Nederlandsch.*
- c. de woorden, staande aan 't begin van eenen nieuwen zin, of van eenen versregel.
- d. de namen van dagen, maanden en feestdagen: *Zondag, Augustus, Paschen.*
- e. de persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden, waar mede *God* wordt aangeduid.
- f. de titels: *Mejuffrouw, Mevrouw, Mijnheer, Weledele Heer, Weledelgeboren Heer, Weledelgestreng Heer, Weleerwaarde Heer, Hooggeleerde Heer, Hoogwelgeboren Heer* enz.

LEESTEKEN.

260. Men plaatst eene **komma** :

- a. om nevenschikte onderwerpen, voorwerpen, bepalingen enz., die niet door een voegwoord verbonden zijn, te scheiden: *De linde, de beuk, de eik zijn loofboomen. Wij kochten een boek, eenen penhouder en eenen inktkoker. De arme, zieke man vroeg eene aalmoes.*
- b. na eene aanspraak, of na eene bijstelling: *Jongen, let op! Karel, mijn oudste broeder, is gisteren teruggekomen.*
- c. tusschen nevenschikte zinnen, die noch door en noch door of verbonden zijn: *Wij blijven thuis, want het regent.*
- d. vóór en achter ondergeschikte zinnen, dus voor een betrekkelijk voornaamwoord of een onderschikkend voegwoord: *De notaris, die den inboedel zal verkoopen, woont te N. Eert uwe ouders, opdat het u welga!*

261. Men plaatst de **kommapun**t, in samengestelde zinnen, om eene langere rust aan te duiden dan eene komma, wanneer in de onderdeelen van den zin reeds komma's voorkomen: *Hij stond verwonderd over de goede keuze en over den overvloed zelfs der spijzen; want hij had een zeer mager middagmaal verwacht, omdat de edelman als gierig bekend stond.*

262. Men plaatst eene **punt** :

- a. achter eenen enkelvoudigen of samengestelden zin, als er geen vraagteeken of uitroepingsteeken moet staan.

- b. achter opschriften: *Kalverstraat. Oprit.*
 c. achter verkortingen: *Z. Holland. Bijv. nw.*

263. Men plaatst de **dubbele punt** vóór eene opsomming, verklaring of aanhaling: *Men verkoopt in dezen winkel: manufacturen, garen, band. Belangrijk waren de gevolgen der Kruistochten: de zucht naar onderzoek was er door opgewekt, veel lijfeigenen waren vrijverklaard enz. De koopman riep: „Houdt den dief!”*

264. Het **uitroepingsteeken** staat achter eenen uitroep, een bevel of verzoek: *Helaas! Voorwaarts! Roep hem spoedig!*

265. Het **vraagteeken** staat achter eene vraag: *Komt uw broeder morgen?*

266. Het **aanhalingsteeken** plaatst men vóór en achter de letterlijke aanhaling van iemands woorden: *Ik hoorde hem zeggen: „Traagheid en verkwisting zullen dien man in 't verderf storten!”*

267. Het **beletselteeken** en de **gedachtestreep** breken voor een oogenblik den gedachtengang af: *De schoonste verwachtingen had ik van hem gekoesterd, en Zij klaagden — en niet zonder grond — over zulk eene behandeling.*

268. De **haakjes** dienen om een zindeel of eenen geheel zinnigen zin in eenen anderen zin in te voegen: *Konstantinopel (ook wel Stamboul genoemd) ligt aan den Bosporus. „Die gebeurtenis (zeide de grijsaard) vergeet ik nooit!*

INHOUD.

EERSTE AFDEELING.

	Blz.
De volzin	5
<i>De enkelvoudige zin</i>	5
<i>De samengestelde zin</i>	10
<i>De nevenschikhte zinsverbinding</i>	10
<i>De onderschikkende zinsverbinding</i>	12
a. <i>Onderwerpszinnen</i>	12
b. <i>Gezegde zinnen</i>	13
c. <i>Voorwerpszinnen</i>	13
d. <i>Bijvoeglijke zinnen</i>	14
e. <i>Bijwoordelijke zinnen</i>	14

TWEDE AFDEELING.

Rededeelen	19
't <i>Zelfstandig naamwoord</i>	19
<i>Geslacht</i>	19
<i>Verbuiging</i>	23
<i>Gebruik der naamvallen</i>	26
<i>Vorming van zelfstandige naamwoorden</i>	30
't <i>Lidwoord</i>	32
't <i>Voornaamwoord</i>	33
<i>Persoonlijke voornaamwoorden</i>	33
<i>Bezittelijke voornaamwoorden</i>	36
<i>Aanwijzende voornaamwoorden</i>	37
<i>Vragende voornaamwoorden</i>	39
<i>Betrekkelijke voornaamwoorden</i>	40
<i>Onbepaalde voornaamwoorden</i>	41

	Blz.
't <i>Bijvoeglijk naamwoord</i>	41
Trappen van vergelijking	43
Vorming van bijvoeglijke naamwoorden	45
<i>Het Telwoord</i>	47
't <i>Werkwoord</i>	48
Opmerkingen omtrent eenige werkwoorden	54
Onregelmatige werkwoorden	59
Vorming der werkwoorden	60
't <i>Bijwoord</i>	63
't <i>Voorzetsel</i>	65
't <i>Voegwoord</i>	67
<i>Het Tusschenwerpsel</i>	68

DERDE AFDEELING.

Voornaamste spelregels	69
<i>Klinkers</i>	69
<i>Tweeklanken</i>	73
<i>Medeklinkers</i>	75
<i>Invoeging van klinkers en medeklinkers</i>	77
't <i>Koppelteeken</i>	78
Hoofdletters	78
Lee Steckens	79

